

Türkiye’de halk hep demokrasiye oy verdi

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 18.11.2007

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde kurulan siyasi partilerin sayısı, Dr. Mete K. Kaynar ve arkadaşlarının 2007’de yayınladıkları bir kitapta belirttiklerine göre 256 civarındadır. Bu sayı kesin değildir çünkü kullanılan parti isimleri çeşitli kamu kurumlarının düzensiz kayıtlarına dayanmaktadır. Kayıtların önemli bir kısmı güvenlik, bu arada MİT defterlerinde bulunmaktadır. Ben de, *Türk Demokrasi Tarihi* olarak yayınlanan çalışmamı hazırlarken eninde sonunda Emniyet Genel Müdürlüğü’ne başvurarak, sıkı bir sorgulamadan sonra, partiler hakkında bazı bilgiler elde ettiğimi çok iyi hatırlıyorum.

Siyasi partilerin demokrasinin temel ifadelerini oluşturduğu ve serbest kurulup, serbest hareket etmeleri gerektiği aşikârdır. Emniyet kurumlarının Türkiye’nin özel iç ve dış koşulları göz önünde tutulursa siyasi parti konusunda hassasiyetlerini anlamak olağandır. Ama bu partilerin % 30,4’ünün kendi kararıyla veya başka partiyle birleşmeden değil de devlet makamlarının emriyle kapatıldığı düşünülürse mesele değişik bir renk almaktadır. Şimdiye kadar devlet veya devleti etkileyen güçler, Türkiye’de demokrasiyi ya kendilerine yöneltmiş bir tehlike olarak görmekte veya demokrasinin belirli çizgiler doğrultusunda ve evvelden tayin edilmiş çerçeveler içinde gelişmesini istemektedirler.

Devlet-demokrasi karşılaşmasını şimdilik bir yana bırakarak Türkiye’de gelişen demokrasinin bazı özelliklerini aynı kitaba dayanarak vermek istiyorum. Çünkü bu rakamlar bizim çeşitli yazılarda öne sürdüğümüz düşünceleri desteklemektedir.

Türkiye’de demokrasi hakkında görüşler iki farklı temele dayanmakta ve iki farklı felsefe ve davranışı ifade etmektedir. Halkın demokrasi anlayışı adalet, özgürlük, eşitlik, inanca saygı, hizmet veren bürokrasi, pratik eğitim, kişiye saygı, yaşama standardını yükseltme, siyasi istikrar gibi maddi ve manevi isteklerini oluşturmaktadır. Bunları serbestçe istemek halkı ve istediklerini oy karşılığı fakat partizanlık gözetmeden elde etmek demokrasinin ta kendisidir.

Türkiye halkının Osmanlı döneminde yerleşmiş bir demokrasi geleneğine sahip olmamasına rağmen demokrasiyi bu kadar az zamanda bu kadar benimsemesi cumhuriyet döneminde ona anayasalarla, kanunlarla verilmiş ve çok kez yazıda kalan haklara olan inancından doğmaktadır. Halkın demokrasi anlayışı pratik, güncel ve kişiseldir. Ne istediğini bildiği kadar onun isteklerine engel olanları da hem de demokrasiyi ağızından düşürmeyen eski efendilerini iyi tanımaktadır.

Türkiye’de halk, isteklerini yerine getiren, gerçek demokrasiye inanan veya hiç olmazsa gerçek demokrasinin yollarını açan partilere oy vermektedir. Halk adına, sosyal adalet adına, halkı esir yapan halkçılara halk oy vermez ki. Bunun Türkiye’deki örnekleri boldur.

İkinci görüş elitlerindir

Türkiye’de siyasi, ekonomik ve ideolojik güç ve bu gücün ana kaynakları olan devlet, üniversiteler, basın ve yargı organları, sosyal aile kökenleri ve partileri ne olursa olsun eğitim görmüş belirli elitler elinde toplanmıştır. Ordu yapısı açısından halkçıdır fakat felsefesi devletçi elitisttir.

Elit yani hâkim gruba dâhil olanlar, aile veya sosyal kökenleri ne kadar mütevazı olursa olsun elit gurubuna dâhil olunca onun felsefesini ve davranışlarını kabullenerek “halkçı” olduklarını iddia etmelerine rağmen eski hâkim elitlerden pek farklı değildir. Bunu ispat etmek çok kolaydır. Cumhuriyet devrinde kurulan partilerin %

73,6'sı Ankara'da, % 19,8'i İstanbul'da yani partilerin % 93,4'ü iki büyük şehirde kurulmuştur. Bir bakıma her yerde olduğu gibi Türkiye'de parti hayatının büyük şehirlerde nüveleşmesi olağandır. Ama ezici çoğunluğun Ankara'da olması özel mana taşır ki bunun üzerinde ayrıca durulabilir.

Partilerin hemen hemen tümünün ana felsefesi elitisttir ve ana amaçları siyasi iktidara sahip olup eski elitlerin yerini alıp durumu eskisi gibi devam ettirmektir. Buna rağmen 48 parti halkın eğilimlerine uymak veya uyduklarını göstermek için "Demokrat", "Demokrasi" isimlerini almışlardır. "Türkiye", "Türk" ismini alanların sayısı 42, "Millî", "Milliyetçi" 23, "Sosyalist" 20, "Cumhuriyet", "Cumhuriyetçi" 18, "Özgür", "Özgürlük", "Hür" adını taşıyanların sayısı 15 ve "Halkçı" 14 parti vardır. Gerçi partilerin isimlerinden doğru ve kesin sonuç çıkarmak mümkün değildir fakat yine de bu isimlerin % 77 (Demokrat, Halkçı, Özgür) isimleri almakla açıkça demokrasi taraftarı olduklarına işaret etmektedirler. (Ancak 9 parti "Köylü" ismini taşır ve bunlardan hiçbiri Balkanlarda İkinci Dünya Savaşı'ndan önce kurulan gerçek köylü partilerine benzer tarafları yoktur.) Bu partilerin ezici çoğunluğu fazla üye çekememiş, faaliyet gösterememiş, kapanmış veya sessiz kalmıştır. Bu partiler içinde MHP ayrı bir kategoriye girmektedir ve bunun nedenleri doğrudan doğruya kimlik sorununun herkesin kabul edeceği bir şekilde tanıtılmamasındandır.

Türkiye'de bu kadar parti bolluğuna rağmen esasında temelde iki akım ve iki parti vardır. Bunlardan biri CHP ve DP ve onların doğurdukları ve isim değiştirerek bugüne kadar gelen partilerdir ki, sayıları 10-15 kadardır. Ancak çok kısa olarak bir iki noktaya değinerek yazıyı sonuçlandırmak istiyorum. CHP, sosyal demokrat, halkçı, eşit olarak yeni bir ruh almayı bir türlü başaramamıştır. Halen de devletçi, elitist ve halkı küçük görmektedir. Bu çağ dışı direniş devam ettiği sürece, cumhuriyetin ilk yıllar heyecanını ve ideallerini kemikleşmiş şekilde muhafaza eden ve ömürleri azalan sadık kuşağın desteğini kaybedeceği gibi genç kuşakları da kendine çekemeyecektir.

Demokrasi tarihimizde çok önemli yeri olan DP ve onun devamı olan AP, YTP ve hatta ANAP artık rollerini oynamış tarihe gömülmeye mahkûmdurlar. Hem de iyi lidere sahip olmalarına rağmen. Bu partilerin yerini alan ve halkın demokrasi anlayışına ve ruhuna yakın ve ihtiyaçlarına uygun bir politika gütmeyi başaran partiler Türk siyasi hayatında yeni bir demokratik çığır açabilirler. Ak Parti bu tarife hâlihazırda en yakın partidir. Ak Parti idareci kadrolarının, demokrasinin köklü bir şekilde yerleşmesi için entelektüel bakımdan olsun, bilgi ve siyasi anlayış bakımından olsun ufuklarını genişletmeleri gerek. Partinin ayakta kalabilmesi ve gelişmesi için halkın kültürel kökenlerine ve özüne sadık kalarak yeni tipte demokrat, modern, halkçı ve cumhuriyetçi bir elit yaratmaları gerekir. Bunu yapamadığı takdirde yok olmaya mahkûmdur. Bu yazıyı okuyanlar benim aşırı demokrasi, halkçı ve gelenekçi olduğumu düşünebilirler. Ben, başarı sağlayacak bir partinin; Türk toplumunun özüne, tarihine ve kimliğine bağlı kalarak, zamanın ihtiyaçlarına uyarak modern eğitim, teknolojiye ve gerçek demokrasiye sadık kalarak ilerleyebileceğine inanıyorum. Aynı zamanda halk kendi içinde beliren düşünceleri, özleyiş ve değişiklikleri kendi kendine gerçekleştiremez. Bunları fikir ve siyaset haline getirecek ve çağına uygun biçimde anlatacak elitlere ihtiyaç vardır. Fakat bu elit dine, ilime ve herhangi bir ideolojiye dayanan fantezi teorileri uygulamak için zoraki güç kullanmaya ve halkı tecrübe tahtası yapmaya kalkarsa sonuç diktatörlük, hatta faşizm olur. Türkiye'nin kanımca bu tip gerçek demokrat ruhlu çağının ruhunu kavramış, yurdun gerçeklerini doğru anlamış, yeni bir elite ihtiyacı vardır ve bunu yaratacak güce sahip yeni bir kuşağı da yetiştirmiştir. Yeter ki bu kuşak ortaya çıkmak cesaretini gösterebilir.

Başka bir yazıda Türkiye'nin yeni gerçeklerini anlayıp anlatabilecek elitleri ele alacağız.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Osmanlı'da laiklik olmadan laikleşme vardı

Sayın Neşe Düzel ile yaptığım konuşma Radikal'de 8 Ekim 2007 tarihinde yayınlandı. Neşe Hanım konuşmamızı özetleyerek düşüncelere berraklık getirme ustalığını bir kez daha ispat etti. Takdir ve teşekkür etmeyi borç bilirim. Bu gibi konuşmalar birçok konuyu kapsadığı için bazı sözleri ve düşünceleri etraflıca açıklama imkânı yoktur. Onun için yarı kalmış veya yeteri kadar açıklanmamış bazı fikirler yanlış anlaşılabilir. Hilafetin kaldırılmasının doğru veya yanlış olup olmadığını ben cevaplandırmaktan kesin olarak çekindim çünkü olayın nedenlerini ayrıntılı anlatmaya yer yoktu. Konuyu kısaca şu şekilde özetleyebilirim. Hilafet yani Peygamberin yerini alacak kişi (makam) siyasî bir kurumdur ve vazifesi dünyevîdir, yani İslam topluluğunu, ümmeti yönetmektir. Halife, Peygamber gibi Allahın resulü olmadığı gibi herhangi dinî bir sıfatı da yoktur ve Kuran'da "halife" terimi bir iki yerde çok ayrı mana taşımaktadır. Yavuz Selim "halife" sıfatını 1517'de al-Mütevekkil'den aldığı zaman bu makam artık eski etki ve itibarını kaybetmişti. Mısır Memluk hükümdarının bir çeşit gölgesi olmuştu. 16. yüzyılda Hindistan'da hüküm süren Baburi sultanı ve sonra Yemen İmamı gibi kendini halife ilan edenlerin sayısı çoktur. Osmanlı sultanları halifeliği al-Mütevekkil'den almaya neden hak ettiklerini meşru göstermek için İslam'a hizmet etmenin ön plana geçtiğini iddia etmişlerdir. Nitekim tarihçi ve vezir Lütfü Paşa (ö. 1562) değişen koşullar nedeniyle halifenin Kureys'ten olmakla değil Osmanlıların yaptığı gibi dini, hakkaniyeti ve cihadı savunmakla halife olmaya hak kazandıklarını yazmıştır. Osmanlı sultanları halifelik sıfatının yüklediği vecibeleri yerine getirmekle beraber bu sıfatı açık şekilde siyasi anlamda ancak 1774 Küçük Kaynarca anlaşmasında Rus hâkimiyetine girmiş Müslümanların haklarını korumak için kullanmışlardır. Bu tarihten sonra gerek dışa karşı birlik temin etmek gerek içeride yapılan reformlara dini destek aramak veya tutucu engelleri kaldırmak için halifeliğe daha aktif bir rol verilmişse de bu makam ancak 19. yüzyılda açık siyasi-dini bir veçhe almıştır ki o da devleti ayakta tutabilmek için başvuru çarelerinden biridir. Şu gerçeği hemen vurgulamak yerinde olur. Halifeliği ve ona bağlı olarak cihadın etkinliğini İngilizler ve Almanlar alabildiğine abartarak kendi siyasi ve askeri amaçları için kullanmak için uzun süre çalışmalar yapmışlardır. Baron Max von Oppenheim, Mısırda bulunduğu 1885 yıllarında bu konuları çok işlemiştir ve cihadın siyasi etkinliğini abartmıştır. İngilizler ise halifeliğin Osmanlıların tarafında gasp edildiğini Wilfrid Blunt vasıtası ile uzun uzadıya Araplara anlatmaya çalışmışlardır. Osmanlı'nın halifeliği önemsemesinin arkasında çok güçlü siyasi nedenler vardı. İkinci Abdülhamit devletin ekonomik ve siyasi bakımdan 1878'den sonra bitkin hale düştüğünü takdir ettiği için İngiltere, Rusya, Fransa'nın emperyalist emellere karşı gelmek için tüm dünya Müslümanlarının manevi desteğini aramıştır. Ayrıca Avrupa'nın misyonerler aracılığı ile emperyalizme etkili bir boyut vermelerine tepki göstermiştir. Bunun için de halifeliği ön plana çıkararak halife olarak kendisinin Müslümanların sözcüsü, İslam'ın koruyucusu ve gerekirse savunucusu olarak cihadı ilan edebileceğini ilan edip durmuştur. Bu çok etkili fakat sonuç getirmeyen bir tehditti. Avrupa'nın müstemlekeci ülkeleri hüküm ettikleri milyonlarca Müslümanın ayaklanmasından gittikçe artan bir korkuya kapılmışlardı. Avrupa ülkelerinin hâkimiyetine giren dünya Müslümanları ise son ümit olarak İstanbul'u ve halifeyi İslamın temsilcisi hatta kurtarıcısı olarak görmeye başlamışlardır. Böylece İslam (Sünni) dünyası Abbasilerden beri bir tek lider etrafında birleşme temayülünü göstermiştir. Bu ümitlerin ve özleyişlerin ne dereceye kadar hayal olduğunu ve siyasi coğrafik stratejik gelişmelere ters düştüğünü ileride işaret edeceğiz ki bir bakıma Türkiye'de halifeliğin mukadderatını bu gerçekler tayin etmiştir. Birinci Dünya savaşında İttihat ve Terakki hükümetinin Almanların baskısı ile halife adına ve şeyhülislamın fetvası ile cihadı ilan etmesi ve aynı hareketi İngilizlerin baskısı ile Sultan Vahdettin ve Şeyhülislam Dürrizade'nin milli mücadele liderlerine Atatürk dâhil, karşı yapması netice vermemiştir çünkü Türkiye'de olsun diğer Müslüman topraklarında olsun siyasi mücadelenin mihverini din değil siyasi özgürlük, milliyetçilik ve ekonomik sosyal beklentiler oluşturmakta idi. Din önemini muhafaza etmekle beraber kişiselleşmeye yüz tutarak toplumsal dayanışma ve seferberlik aracı ve direnme olarak yeni roller almaya başlamıştı. Bu çok önemli gelişme üzerinde uzun uzadıya durmak mümkündür. Tüm bu nedenler Osmanlı devletinin 1918'de dağılmasından sonra bile o zamana kadar hür yaşamış Suriyeliler Iraklılar Mısırlı ve kuzey Afrikalılar, vs. Britanya Fransa ve İtalya'nın hâkimiyetine karşı halifeliğe umut ve güven verici psikolojik

bir kaynak olarak bakmaya başlamışlardır. Bunun için Hint Müslümanları Milli Mücadele'ye yardım etmişler ve Türkiye'ye halen sıcak bakmaktadırlar. (Hindistan'ın Hilafet hareketi 20. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına doğru neticesiz kalan bir göç hareketi başlatmış ve Hindistan Müslümanları hilafetin kaldırılmasına muhalefet etmişlerdir.) Saltanatın 1922'de TBMM tarafından kaldırılmasından sonra hilafetin ayrı bir kurum olarak ayakta bırakılması o tarihte hilafet konusunda kesin bir görüşün ve kararın bulunmadığına işaret etmektedir. Tam tersine, bir çok kimse hilafetin siyasetten uzak, dini bir makam olarak yalnız ruhani konularla meşgul olacak, Roma'da papalığa benzer bir makam haline getirilmesini istiyorlardı. TBMM tarafından Halife olarak tayin edilen İkinci Abdümecid Efendi siyasi ihtirastan uzak, iyi bir ressam ve modernite taraftarı olması hilafet taraftarlarının düşüncelerini destek verir gibi gözüküyordu. Ancak Türkiye'nin milli bir devlet olarak kurulması ve başkanının seçimle başa getirilmesi hilafet makamını evvelden pek te düşünülmemeyen bir çıkmaza sokmuştur. Sultan Abdülhamit Hilafeti zamanında ırk ve sınır tanımayan din esasına dayanan tüm Müslüman ümmetinin bir makamı gibi gösterilmişti. Böyle olunca da hilafet belirli sınırlar içinde kurulmuş, kendi çıkarlarını ön plana koyan ve toprak esasına dayanan belirli bir dil ve kültüre sahip milli devlet fikri ve gerçeği ile karşı karşıya gelmiştir. Üstelik iş başında bulunan halife Abdümecid Efendi'nin veya ondan sonra geleceklerin Osmanlı hanedanının bir üyesi ve eski kurallara göre devletin maliki (sahibi) sayıldığı için eninde sonunda Cumhuriyet devletine de hâkim olmak isteyeceği aşikârdı. Nitekim BMM den bazı üyeler Lozan'dan sonra artık savaşın kazanıldığını ve toplumun barışa ulaştığını, artık her şeyin normal, eski haline gelmesi gerektiğinden söz etmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler hakkında çeşitli fikirler ileri sürülebilir fakat şu da bir gerçektir ki İslam dünyasında oluşmakta olan milli devletlerin hiçbiri hâkimiyetlerini halifeye teslim etmeye hazır değillerdi. Nitekim Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasından sonra İslam dünyasında bu kurumu tekrar canlandırmak için toplanan konferanslar bir netice vermemiştir çünkü her ülke kendi devlet başkanını halife yapmak için çabalamıştır. Bugün tüm Müslümanları temsil edecek onların adına konuşacak ve onların hakkını koruyacak bir kuruluşa ihtiyaç olup olmadığı tartışmaya açıktır. İslam Konferans Örgütü bu ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır ve zaten böyle bir fonksiyonu kabullenemez ki bu da ayrı bir konudur. İslam dünyasında eski kuşaklar halifeliğin kaldırılmasını yermişler fakat gençler Atatürk'ü modern İslamın kurucusu olarak görmüşlerdir. Böyle bir durum karşısında Neşe Hanımla olan konuşmada benim yaptığım, olayları olduğu gibi ortaya koymaktır yoksa "yanlış" "doğru" hükmü vermek değildir. Bugün Katolik, Protestan ve Ortodoks Hristiyanların içinde yaşadıkları devletlerin hepsi laiktir ve Hristiyanlığın her kolu, papa, patrik vs. isimler altında mensup oldukları dini temsil etmektedir. Bilhassa Ortodoks Hristiyanlığı temsil eden kiliseler ve onların Patrikleri mensup oldukları ülkenin milli müessesesi olarak hareket etmektedir. Tüm Ortodoks Hristiyanlığı temsil ettiğini ileri süren ve ekümenik iddialarıyla hareket eden İstanbul Patrikhanesinin hâkimiyetini kabul etmemekle beraber ona özel tarihi-ruhani bir makam olarak hürmet göstermektedirler. İstanbul Patrikhanesi Türkiye milli devletinin bir kurumudur ve onun kanunlarına tabidir ve fiiliyatta Sünni İslamı temsil eden Diyanet'ten çok daha özgür bir Hristiyan din kurumu olarak hareket etmektedir. Bunları söylemekle ben, kurumların geçmişini, işleyiş şekillerini, devletle ilişkilerini ve bugünkü durumlarını hesaba katmadan alelacele, kestirmeden "iyi" veya "kötü" olup olmadıklarına dair cevap verilemeyeceğini belirtmek istedim. Kısacası Osmanlı sultanları bir iki erken önemsiz istisna bir yana bırakılırsa meşruiyetlerini doğrudan doğruya Osmanlı sülalesi mensubu olmaktan almışlardır. Yoksa dinden değil. Hâkimiyetin bir ifadesi olan ve Eyüp camisinde gerçekleştirilen kılıç kuşanması (Abdülhamit devrinde bunu şeyhülislam yapmıştır), eski bir Orta Asya törenidir. Saltanat ve halifelik sıfatları aynı şahısta birleşmelerine rağmen birbirinden tamamiyle farklı makamlardı ve saltanat her zaman Abdülhamit'e kadar öncülük taşımıştır. Esasen Abdülhamit'in halifeliği saltanata yani devletin gücüne dayanmakta idi. Neşe Düzel hanımla yaptığım görüşmede aydınlatması gereken ikinci bir nokta saltanatın ve halifenin kaldırılmasından sonra laikliğin ana siyasi bir tartışma konusu haline gelmesidir. 19. yüzyılın sonlarında ve İttihat ve Terakki döneminde tartışılan ana konular, muasırlaşma yani çağına uymak, modernleşme, milliyet, meşrutiyet (hürriyet) ve bunların dinle olan ilgileridir. Laikliği, uzaktan andıran maddiyatçılık, pozitif ilimlerin üstünlüğü ve bazı felsefe konuları ise ancak küçük çevreler tarafından

tartışılmakta idi. Diğer yandan dünyevileşme diyebileceğim, yani maddi yaşam ile insanın iç dünyasını, inancını ve vicdanını bir arada yaşatma tartışmaları da vardı ki burada birçok kimseyi, Ziya Gökalp dâhil, anmak mümkündür. Osmanlıda laiklik olmadan, laikleşme vardı. İlk iki yüzyıl din-devlet ayrımı olmuş karışık bir dönemden sonra 18. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlıda yine bir laikleşme başlamıştır. (Vahabî hareketi de buna karşı tepki olarak doğmuştur. Osmanlıda ve buna benzer 17. yüzyıl Kadızadeler olarak bilinen hareket neticesiz kalmıştır çünkü köktenci İslam ve İslamın özüne de Osmanlı devletinin yapısı ve felsefesine uygundu.) Yeni rejim adına konuşan CHP 1930'dan sonra halk gözünde itibarını ve desteğini kaybetmeye başladıktan sonra tenkit ve haksızlığa direnişi, hükümetten, memurdan şikâyeti cumhuriyete ve rejimine karşı bir ayaklanma olarak görmüş ve bunu irtica olarak tarif ederek, tek parti rejiminin ana gerekçesi yapmıştır. Bazı gerçek irtica hareketleri ise abartılmıştır. Saltanatı ve halifeliği tekrar kurmak teşebbüsleri hemen hemen görülmediği halde idareyi tenkit ve haklı olup olmadığına bakmadan her muhalefet din adına direniş hatta irtica olarak görülmüştür. Laiklik terimi ancak 2. CHP Kongresi'nde açık saçık ortaya atıldı ve nihayet 1931 kongresinde bir ok olarak parti programına ve 1937-8 de anayasaya girdi. Laiklik bu şekilde din karşıtı gibi algılanınca karşısında dini tepkiyi buldu. Bugün için mesele laikliği inkâr ve yok etmek değil Türkiye'de laikliğin hangi şartlar altında doğup geliştiğini anlayarak laikliği korumak bahanesiyle tekrar sert, anti-demokratik bir rejimi kurmak isteyenlerin onunu almaktır. Türkiye'de laiklik ne Fransız kökenli "laicite" ne de Anglo Sakson "sekülerizme" uymadığı gibi Türkçede terimi de yoktur. Bunu Türkiye'nin özel durumuna göre tarif etmek ve öyle anlamak çok daha isabetli olacaktır.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Mübeccel Kıray'ın ardından

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 02.12.2007

Mübeccel Hanımı bir yıl evvel Levent'te evinde ziyaret ettim. Bu ziyaretin son görüşmemiz olacağını hiç düşünmemiştim. Uzun uzadıya her şeyden söz ettik. Çıkarken bana hatıratını içeren kitabını verdi. Hatıratı okurken benim 1960'larda tanıdığım Profesör Mübeccel Kıray ile küçük yaştaki Girit muhacir kızı (veya torunu) cesaret sahibi serbest ruhlu Mübeccel'in hiç farkı olmadığını gördüm. Mübeccel Hanımı 1960'larda Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin (ODTÜ) Sosyal İlimler bölümü başkanı iken daha iyi tanımak fırsatını buldum. Rektör Kemal Kurdaş bana karşı özel bir güven göstererek "Boş vaktin olduğu zaman gel, ODTÜ'de ders ver" diyerek açık bir kontrat vermişti. Ben de her kış ikinci sömestrde maaşımın ABD'de aldığım ücretin ancak sekizde biri olmasına bakmadan ODTÜ'de Mübeccel Hanımın bölümünde Sosyoloji ve Tarih karışımı dersler veriyordum. O tarihlerde ODTÜ sağ-sol çatışmalarının adeta bir merkezi olmuştı. Benim derslerime gelenler arasında aşırı solcular olduğu gibi, liberal demokrat öğrenciler de vardı. Benim ABD'de profesör olduğumu bilenler taraf tutmadan tamamiyle objektif olduğumu, hatta onların anladığı Marksizm'in ideolojik olmaması gerektiğini söylememe rağmen, beni rahatsız etmediler. Ama yine benim bazı "burjuva" görüşlerini savunduğumu söyleyince Mübeccel Hanım onları terslemiş "O düşündüğünü sağlam temellere dayandırır, kimsenin tarafını tutmaz, açık söyler" demiş. Gerçekten "solcu" olarak tanınmasına rağmen Mübeccel Hanım düşüncesi ile demokrat idi. Dogmatizmle veya dar ideolojik Marksizm'e ilgisi olmayan hoşgörü sahibi en geniş anlamıyla "hümanist" bir kişiydi. Sosyoloji anlayışı gerçekçi ampirik olduğu kadar sıhhatli gözleme dayanmaktaydı. Benim geleneğe, tarihe ve dine, yani üst yapının etkisine önem verdiğimi biliyor ve tam katılmasa da görüşlerime saygı gösteriyordu. Onun bu hoşgörüsü, sıcak dostluğu, insanlığı beni çok etkilemişti. Eşi rahmetli Dr. İbrahim Kıray (İbo) eski bir Osmanlı ailesi mensubu olmakla beraber çağına uygun ve Mübeccel Hanım gibi serbest düşünen, serbest hareket eden, gelenekçilikten uzak bir kimse idi. "İbo"ya karşı Mübeccel Hanımın sonsuz bir şefkati ve sevgisi vardı. Hayran olurdum onları her görüşümde. Köyden şehire göçlerin Türkiye'yi her yönü ile

değiştireceği fikrime Mübeccel Hanım tamamıyla katıldığı gibi bu olayı incelememe yardım edebileceğini söyledi. Nitekim 1968 yılında yaptığım gecekondü araştırmasını ODTÜ Sosyal İlimler öğrencileri ve finansmanı ile gerçekleştirebildim. Mübeccel Hanım her bakımdan destek verdi. (Bu kitabın Türkçe çevirisi İmge Yayınevi tarafından yayımlandı.) Benim kontratım 1971’de ODTÜ’ye gelen yeni rektör tarafından “solculuğum” nedeniyle feshedildikten sonra da Mübeccel Hanımla görüşmeye devam ettim. Onu her şeyden evvel insanlığı, geniş entelektüel ufku, sağlam bilgisi için takdir ettim. Hiç kimseye kin ve düşmanlık beslemeyen fakat çeşitli baskılara maruz kalan bu istisna insanın yattığı yer nur olsun.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Ahmet Mithat, Çekov ve orta sınıf edebiyatı

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 16.12.2007

Edebiyat 18. yüzyılda Avrupa’nın en etkili ve yaygın kitle eğitim aracı olduktan sonra toplumlarının kişiliğini ve psikolojisini tayin etmekte büyük pay sahibi olmuştur. Osmanlı devletinde 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan “Yeni Türk Edebiyatı” toplumun değişmesinde ve yeni kimliğin oluşmasında birinci derecede rol oynamıştır. Bu benzerliklere rağmen Avrupa’da ve Türkiye’de edebiyatın toplum hafızasında yeri ve önemi farklıdır. Modern edebiyat yeni bir orta sınıfın olduğu dönemde doğduğu gibi roman, uzun hikâye gibi orta sınıfların entelektüel ihtiyacını karşılayacak nitelik taşımaktadır. Türkiye’de nesirin (uzun yazının) divan edebiyatının yerini alması yeni tipte yerli bir orta sınıf doğumuna tesadüf eder. Türkiye’de pazar ekonomisine bağlı bir orta sınıfın doğumunu inceleyenler böyle bir sınıfın ancak gayrimüslimler arasında oluştuğunu ve Avrupa’ya bağlı ticaret alanlarında geliştiğini iddia ederler. Hâlbuki toprak mülkiyetinin hemen hemen yüzde 90’ını elinde tutan ve tarım alanında çalışan Müslümanlar arasında da kendine mahsus kültür ve gelenek özelliklerine sahip yeni bir Müslüman orta sınıf 1860’lardan sonra hızla ortaya çıkmıştır. Anadolu kasaba ve şehirlerinde oluşan bu orta sınıfın yetiştirdiği entelektüeller genellikle İstanbul’da faaliyet göstermelerine rağmen hem geldikleri geleneksel ortamın kültürünü ve hem de o devirde göçlerin yarattığı sosyo-kültürel ve politik ortamın etkisinde kalmışlardır.

Geçenlerde Ahmet Mithat Efendi’nin (1844-1912) Beykoz’da konağını ziyaret ettiğim zaman bu büyük “hacce-i evvel” (birinci hoca) bana birçok düşünceler ilham etti. Ahmet Mithat Efendi’yi onunla aynı zamanda yaşamış Rus yazarı Anton Çekov (1860-1904) ile karşılaştırmak Türk ve Rus yazarlarının benzer ve farklı yönlerine işaret edebilir ve toplumların edebiyat hakkında farklı tutumlarına işaret edebilir diye düşündüm.

Ahmet Mithat edebiyat ve sosyal, kültürel değişimimizde çok büyük bir yeri olmasına rağmen bırakınız dışarıda tanınmayı yurt içinde bile edebiyatla meşgul birkaç kişi dışında hemen hemen kimse tarafından bilinmemektedir. Buna karşın Çekov’un hikâyeleri ve bilhassa piyesleri (Üç Kızkardeş, Vişne Bahçesi, Vanya Dayı) Shakespeare’den sonra dünya sahnelerinde en çok oynayan eserlerdir. Gerek Ahmet Mithat Efendi gerek Çekov, Batı edebiyatı etkisiyle kendi toplumlarının kültür ve değerlerini Batı karşısında hem korumak istemiş hem de Batı gözüyle yeni baştan değerlendirmek zorunda kalmışlardır. Çekov bakkal bir babanın ve bir kölenin (serfin) torunu olarak hayatı boyunca “içindeki kölelik ruhundan” kurtulmak için “iç hürriyeti” aramakla beraber yurdunun ve yaşadığı kasabanın (Kırım’da) insanlarını ve sorunlarını edebiyat yolu ile dile getirmiştir. Aynı zamanda Çekov doktor olarak kazandığı paranın büyük kısmını okul ve hastane yapmaya harcamıştır. Ahmet Mithat bir Çerkez ananın ve Anadolulu bir babanın oğlu olarak Vidin, Bağdat gibi taşra şehirlerinde yaşadıkdan

sonra İstanbul Tahtakale’de kurduğu matbaada ailesiyle beraber çalışarak kitaplarını yazmış, basmış ve dağıtmıştır. Toplum bütünüyle onun baş hedefi olmuştur.

Çekov ise yerleşmiş bir edebiyat geleneğinden istifade ederek değişik isimlerle yazdığı hikâyelerden aldığı para ile tıp eğitimini finanse etmiş toplumu değiştirmeye kalkışmamıştır. Kendilerini kendi gayretleriyle yetiştiren bu iki yazarın eserlerini satın alıp okuyanlar onların belki bilmeyerek sözcülüğünü yaptıkları yeni orta sınıflara mensup kimselerdi. Rusya’da orta sınıflar Kırım’ın 1783’te kendi topraklarına katılmasından ve kuzey Karadeniz’in çar idaresine geçmesinden sonra Odesa gibi büyük ticaret merkezlerinin kurulması ve tarım mahsullerinin Avrupa pazarlarına ihraç edilmesiyle çok gelişmiştir. Çekov hayattan alınmış insanları kişi olarak, yeni hayat koşullarının getirdiği sorunlar ve bunalımlarıyla nasıl mücadele ettiklerini sade bir dil ve hatta komik yanlarıyla anlatarak okuyucu ile hikâye kahramanı arasında üstün bir sanatla insanî bir ilişki kurmayı başarmıştır. Ahmet Mithat Efendi ise Ahmet Hamdi Tanpınar’ın çok iyi anlattığı gibi akşam evine dönen mağaza sahibi, iş sahibinin, onun deyimiyle yerli burjuvazinin, boş vaktini doldurmak yani eğlendirmek ve ona modern eğitim vermek için yazmıştır.

Gerçekten Ahmet Mithat eserlerinde Doğu ve Batı, --alaturka-alafranga-- çatışmasını konu edinerek bir yandan Batı’ya daha doğrusu moderniteye uymanın kaçınılmazlığını savunduğu gibi yerli âdetlerin, geleneklerin ve kimliklerin bu yeni koşullara uyarak muhafaza edilmesini istemiştir. O yazdığı iki yüz kadar kitapta zamanın tüm sorunlarını (bugün bazıları hâlâ tartışılmaktadır) ele alarak toplumu “yeniye” alıştırmaya özendiği gibi hürriyet ve yeni doğmakta olan toplum kimliğinin yarattığı sorunları *Ussu İnkılâp* gibi önemli eserlerinde dile getirmiştir. En uzun süre yayınlanan Türk gazetelerinden biri olan *Tercüman-i Hakikat*’te saltanatı savunması İttihat ve Terakki ve Cumhuriyet dönemlerinde “yenilik” taraflarının sert tepkilerine neden olmuştur. Ahmet Mithat Efendi’nin bir yana itilmesi birazda buradan kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda onun hürriyetin “tahditli” (kısıntılı) olmasını savunması demokrasi taraftarlarını ürkütmüştür. Hâlbuki onun “hürriyet tahdidi”nden anladığı hürriyetin getirdiği sorumluluğun gözden uzak edilemeyeceğidir.

Daha evvel belirttiğimiz gibi Ahmet Mithat Efendi kendi yurdunda bile nerede ise unutulmuş olmasına karşılık Anton Çekov Rusya’da baş tacı olmakta devam etmektedir. Öğrencileri ve halk onun hikâyelerini piyeslerini okumakta ve hâlâ sahneye koymaktadırlar. Rusların Çekov’a karşı ilgi duymalarını yalnız Rusların öteden beri yazar ve şairlerine milli kültürlerinin ve kimliklerinin temsilcileri olarak bakmalarına bağlamak yeterli değildir. Rus halkı başka ülkelerin gerçek sanatkârlarına ve yazarlarına karşı da büyük ilgi duyar ki bunun nedenini burada anlatmak çok yer alır. Mesela Rusya ve Orta Asya Nâzım Hikmet’i, Aziz Nesin’i, çok iyi tanır. Rus basını Arthur Miller’ın 2005’te ölümü dolayısıyla onun eserleri ve sanatına ABD’den çok daha fazla yer vermiştir.

Rusların (ve Sovyet Müslümanlarının) Nâzım Hikmet’e bu kadar değer vermelerini yalnız ortak siyasi ideolojilere bağlamak yanlıştır. Bir yerde edebiyatın ele aldığı temel bazı konular günlük siyasetin çok ötesinde tüm insanların paylaştığı ruhsal ve entelektüel ihtiyaçlara cevap verir ki bunlar çok kez medeniyet ve insanlığın ölçüleridir. Azerbaycan’da komünizme küfür eden ve Nâzım’ın tüm şiirlerini ezbere okuyanları çok iyi hatırlarım.

Aslında Çekov ve Ahmet Mithat Efendi arasındaki farklar Rus edebiyatının yüz yıldan beri neden dünya çapında ün kazandığını ve Türk edebiyatının ancak son senelerde, Adalet Ağaoğlu, Orhan Pamuk, Ahmet Altan vs. gibi yazarlar sayesinde dünyada tanınmaya başladığını anlatır. Ahmet Mithat henüz tam manasıyla gelişmemiş bir halk diliyle (zaten dilin sadeleşmesini savunmuştur) yazdığı gibi kişileri ve onların iç dünyalarını ve sorunlarını ele almaktansa kültür ve medeniyet çarpışmasının yarattığı ve toplumca görülen yan gelişmeleri

yani insan yerine ahlaki, toplumu ve devleti ön plana çıkarmıştır. Unutulmamalıdır ki kişiyi eğitmeden ve ruhen yükseltmeden mutlu ve medeni bir toplum yaratmak imkânsızdır. Ama Çekov Hristiyan'dı ve bazı değerler konusunda Batı ile bir kavgası yoktu. Ahmet Mithat ise temel kimliği nedeniyle İslam'a bağlı kalmak istemiştir. O, Batı'dan kaynaklanan modernleşmenin ve toplumsal değişimin getirdiği çözümü güç bazı çelişkiler yarattığını hesaba katma zorunda idi. Ama yine o edebiyatımıza kişinin keşfine gidecek yolu ilk açanlardandı ki bu konuda söylenecek çok şey vardır.

Edebiyat kişiseldir ve kişiden topluma gider. Tersiyapılırsa, edebiyat hem etkisini kaybeder hem de sanatı ve bu arada duyguyu ve estetiği evvelden tayin edilen amaçlar uğruna feda ederek hürriyetini ve ruhunu kaybeder. Ahmet Mithat Efendi'nin en büyük eksiği de sanat yokluğudur. Çekov ise yüzyıllardan beri kendi iç dinamiklerine dayanarak serbest gelişen ve eğitim görmüş herkesin kullandığı bir dil konuşarak yeni değerler üreten bir orta sınıfa hitap etmiştir. Sovyet rejimi Rus dili ve edebiyatını değiştirmek için çaba göstermekten sakınmış, fakat edebiyatı toplumu değiştirmek için bir araç yaptığı için --yani yazarı serbest düşünmek ve yazmaktan mahrum ederek belirli kalıplar içinde yazmaya mecbur ettiği için--rejim, elinde tüm imkânlarla rağmen seksen senelik ömrü boyunca dünya çapında tek bir yazar yetiştirememiştir. Orta sınıfların edebi ve kültürel alanlarda eser vermeleri için paradan ve refahtan fazla hürriyete ve demokrasiye ihtiyaçları vardır.

Türk edebiyatı dünya çapında herkese hitap edecek seviyeye çıkmak çabalarına ancak son 20-30 yılda başlamıştır. Türk edebiyatı gerçek hürriyet ve demokrasi sayesinde yalnız dünya kültürüne yeni ve çok orijinal bir katkı yapmakla kalmayacaktır. Kendi eksenini etrafında serbestçe gelişebilirse dil sorununa da bir son verebilir. İnsanlar bir omur boyunca aynı Türkçeyi üç ayrı şekilde öğrenmek zorundan kurtulabilirler. Kaldı ki çağdaş Türk edebiyatı her parmağında bir sanat taşıyan Selim İleri ve kendi nevine mahsus eserler yaratan Sezai Karakoç gibi çok değerli üstatlara sahiptir. Türkiye'de durmadan gelişen orta sınıflar yalnız ekonomiyede değil sanata ve bu arada edebiyata önem vermeyi ve edebiyatı toplumun tümüne sevdirebilirse tarihi vazifesini yapmış olacaktır.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik Arayışı - 1

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 10.02.2008

Osmanlılık Osmanlılık veya Batı dillerinde Ottomanism'in; Türkiye Cumhuriyeti kimliğine giden yol üzerinde can alıcı önemde bir yeri vardır. Türkiye'de ve Batı'da Osmanlılığa çok olumsuz bakılmaktadır. Cumhuriyet rejimi Osmanlılığı, saltanatı ve halifeliği temsil ettiği nedeniyle siyasi rakip görerek reddetmiş, hatta Ziya Gökalp Osmanlılığı Türk milletinin millî dil ve kültürünün gelişmesini önlediği için mahkûm etmiştir. Daha kötüsü Osmanlı, Gökalp'a göre bir üst dil ve kültüre sahip hâkim bir sınıf olduğu için idare ettiği halktan ayrı yabancı bir sosyal gruptu. Batılılar yaratılışından beri Osmanlıya karşı olduğu için (1396 Niğbolu ve 1444 Varna Haçlı seferlerini hatırlatmak yeter) Osmanlının çöküşünü hazırlamakla kalmamış bu çöküşü medeniyetin ve insanlığın bir zaferi olarak görmüşlerdir. Bu durum karşısında Cumhuriyet idarecilerinin Osmanlıya sırt çevirerek millî tarihi 1923'te başlatmalarını anlamak kolaydır. Ancak Cumhuriyet kendi toplumunun temelinde yatan kolektif dayanışmayı ve kimliği Osmanlının hazırladığını uzun süre görmezlikten gelemezdi... Gerçek şudur ki bu sosyo-politik kültür ve toplum olmasa idi Cumhuriyet de olmazdı. Osmanlı olarak doğan, eğitimi Osmanlı okullarında alan ve ilk siyasi kimliklerini Osmanlı olarak tanımlayan kimselerin bir anda "Türk", "Cumhuriyetçi" ve bunlara köklü bir şekilde bağlanmalarını anlamak kolaydır, çünkü bu "yeni" kimlikler

eskilerinin "millî"leşmiş şeklidir. Bir yerde Osmanlı kolayca Türk olmuştur, fakat nasıl bir Türk? Bu sorunun cevabını, sosyo-politik kimlik değişmelerini tarihî gerçeklerin ışığında incelemekle verebiliriz. 19. yüzyıl boyunca oluşan bu gelişmeler Osmanlılık kavramında simgeleşmektedir. Ancak 19. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlılığın daha evvelki yüzyıllardaki geleneksel tarihî Osmanlılıktan çok farklı olduğunu peşinen belirtmek gerekir. Eski Devlet-i Ali-i Osmanî bir hanedan devleti idi ve bu kimliğini tebaanın etnik ve dil kimliğinden almadığı açıktır. Ama devlet kurucularının dili Türkçe idi. Devlet hanedan ismini almadan evvel onlar Osmanlılar olarak bilinirdi, benzeri de çoktu. Din Müslüman tebaa ile hanedan-devleti birbirine yakınlaştırır ve gayrimüslimden ayırırdı. Klasik devletler siyasi elitler (buraya hanedan dâhil) din, dil, kavim-soy ve bunların doğurduğu hukuki-siyasi düzen ve onun kültüründen oluşur. Din siyasi sistemin destekçisidir, özü değildir. Cengiz Han'ın kurduğu devlet ve onun devamı olan devletler de başlangıçta hanedan ve özel hukuki-siyasi bir düzen üzerine oturmuşlardı. Fakat ayakta kalabilen Cengiz sülalesi devletleri din sayesinde (Altınordu ve kısmen İlhanlılar) yaşayabilmişlerdir. Eski ve yeni Osmanlılığın ve bilhassa onların doğurduğu siyasi kimliklerin doğru değerlendirilmesi Türkiye'nin siyasi kimliğinin daha sıhhatli anlaşılmasına yol açabilir. 1839 Tanzimat ve bilhassa Islahat Fermanı idare eden (devlet) ve idare edilen (tebaa) arasındaki geleneksel siyasi ilişkileri yeni bir esas üzerine kurmayı amaçlıyordu. Bu yeni esas Batı'nın baskısı ile kabul edilen kişi üzerine oturmuş devletti ki bunun temeli vatandaşlık kavramı idi ve onun kökeni 1856 Islahat Fermanı'ndadır. Vatandaşlık, eskiden padişah ve tebaanın arasında sultana itaati esas alan kişisel ilişkiler yerine tebaa'yı vatandaş yaparak onu devlet ve devleti idare edenlere (bürokrasiye) bağlamıştır. Devlet padişahın şahsında simgelenen kişisel bir varlık olmaktan çıkarak soyut bir kavram olmuştur. Gerçi sultan –devlet başkanı olarak gözükmekte devam etmişse de o eskiden olduğu gibi devletin mutlak maliki sahibi değil, devletin bir uzvu (organı) haline girmiştir. Bu modern, Batı devlet modeline giden ilk büyük adımdı. Böylece Osmanlılık ilk kez kişiyi devletin temeli yapmış ve kişiyi böylece siyasileştirmiştir. II. Mahmut zamanında çıkarılan mürûr tezkeresi (seyahat vesikası) bir süre kimlik ve bir süre pasaport olarak kullanıldıktan sonra "hüviyet tezkeresi" "hüviyet cüzdanı" isimleri ile bugünkü kimlik nüfus cüzdanı haline gelmiştir. Bu cüzdan kişiyi padişahın kulu (tabası) olmaktan çıkararak devletin vatandaşı olduğunu simgeleyen bir vesikadır. Pasaport, sonraları dış ülkelere seyahat için kullanılan ve dış ülkelerde Osmanlı vatandaşlarının hukuki durumunu tespit eden ayrı bir vesika olarak verilmiştir. Osmanlılık, vatandaşlar arasında din, dil, mevkii farkı gözetmeksizin hukuki eşitlik getirerek teorik olarak devleti vatandaşların ortak sahip oldukları bir kurum haline sokmuştur ve Cumhuriyet halkçılığın, yani demokrasinin ifadesi olarak demokrasinin temelidir. Daha 1920'de Atatürk halkçılığın devletin halkı idaresi manasına geldiğini ifade etmiştir. Demokrasinin kökeni budur. Gerçekten 1876 1. Meşrutiyeti, eşit ilan edilen vatandaşların devlet idaresinde söz sahibi olmasını amaçladığı için, demokrasiye gidecek adım olarak görmek yerindedir. Fakat "eşitliği" uygulayacak bürokrasi kendini "halk" olarak görmüş ve "halk" adına siyasi gücü kendi elinde toplamıştır. Diğer yandan yeni Osmanlılık klasik devletin temeli olan cemaati bir yana bırakarak ferdi esas olarak alması beklenilmedik ayrılıklara yol açarak siyasi kimliğin din üzerine kurulması ile neticelenmiş ve bu da nüfusu ikiye bölmüştür. Böylece hem Batılılar hem de Osmanlı idarecileri değiştirmeye kalktıkları devletin niteliğini anlamadıkları için modernleşmeyi de yanlış yola sevk etmişlerdir. Çok girift ve anlaşılması güç olan bu değişmeleri şu şekilde özetleyebiliriz: Bilindiği gibi klasik Osmanlı devletinin cemaat yapısı her cemaate, yani din esasına göre kurulan "milletlere" ve her "milletin" içinde bulunan etnik ve dil gruplarına kültür, eğitim, aile hukuku alanlarında mutlak otonomi tanıyarak devleti bu hakların ve otonominin koruyucusu haline sokmuştur. Devlet Müslüman'dı fakat kendine göre laikti çünkü çeşitli dinlere --İslama şeklen siyasi üstünlük tanımakla beraber- eşitlik sağlamıştı. Devlet gayrimüslim gruplara verdiği kültürel-dinî-hukukî otonomiye İslamın geliştirdiği Zimni (İslam devletine tâbi olmuş, korunmuş) kavramından hareket ederek yapmıştı. Fakat klasik Osmanlı devleti bu İslami prensibin ana esaslarına bağlı kalmakla beraber patrikanelere ve onların synod (meclis)lerine verdiği etkilerle bu zımniliğin anlamını hayli genişletmiş ve değiştirmiştir. Kilise bu "Müslüman" devletin bir organı olarak bu düzenin baş destekçisi olmuştur. Bu sayede gayrimüslim milletler ve onların etnik birimleri Osmanlı idaresi süresince padişahın tebaası olarak evrim ve

değişme geçirerek durmadan gelişmişlerdir. Bu sayede kilise sanatı, gayrimüslimlerin ticaret hayatı, okul sistemi devamlı gelişmiştir. 19. yüzyılda Islahat Fermanının gayrimüslimlere sağladığı "eşitlik" statükosu ve Batı'nın ekonomik ve eğitim desteğiyle bu gayrimüslim cemaatleri Müslümanlara göre çok daha hızla modernleştirerek içinden etnik ve dinî bilince sahip yeni bir orta sınıf ortaya çıkarmışlardır. Böylece din eşitliği üzerine kurulmuş klasik Osmanlı devleti --Osmanlılık sayesinde- Müslüman ve gayrimüslimleri birbirine rakip, hatta düşman hale gelmiştir. Osmanlılık devleti cemaat esasından ayrılarak kişiyi devletin temeli yapmaya onun üzerine kurmaya (sonuçlarını pek de düşünmeden) karar verip buna göre yeni bir hukuki düzen uygulamaya başlayınca eski dinî, dil kimlikleri "millî" kimliğe dönüşerek Müslimler ve gayrimüslimler arasında beklenilmedik bölünmelere ve ihtilaflara yol açmıştır. Osmanlı devletinin akıbetini bu ayrılıklar tayin etmiştir. Eskiden din, dil, vs. temel (primordial) toplum özellikleri devlet üstü adeta Tanrının verdiği ve kulların değiştiremeyeceği temel haklar olmaktan çıkarak devletin iradesine bırakılmış bir lütuf haline gelmiştir. Osmanlılığın eşit vatandaşlık sayesinde bu ayrılıkların üstüne çıkarak devletin parçalanmasını önleyemeyeceği ve isminin kötüye çıkacağı kaçınılmazdı. Fakat Müslim ve gayrimüslim farkları halen devam etmekte ve siyasileşmekte çünkü devletin "sahibi" Müslümanlardır ve diğerleri azınlık olmuşlardır. Nasıl ki bugün bir gayrimüslim, vatandaş olarak "Türktür" fakat toplum gözünde "Türk" değildir. Osmanlılık 19. yüzyılda devlete siyasi bir kimlik vermiştir ki bu kimliği eninde sonunda çoğunlukta olan tebaanın ve devlete fiilen hâkim olan elitler ve onların kültürü tayin etmiştir. İşin garibi şudur ki modernleşmeden evvel devletin siyasi kültürü elit kültürü olarak halk kültüründen nispeten farklı olmasına rağmen devletin halkın isteklerine ve kültürüne yani dine uymak zorunluluğu (şeklen "şeriat isteyerek" yeniçeri feryatlarına boyun eğmekle beraber) yoktu. Devletin idare ettiği halktan sosyal bakımdan kesin ayrılması yani reaya ve askeriler arasında duvarların aşılmaz olması devleti tebaaya hesap vermek zorunluluğundan muaf tutuyordu. Osmanlılık ise bu duvarı yıkıyor ve devleti idare edenleri halka hesap vermek durumunda bırakıyordu. Bürokrasinin Tanzimat ile elde ettiği gücünü durmadan genişleteceği ve bu gücü kendisinin tarif ettiği bir modernleşme ile meşruti hale sokacağını beklemek doğaldır. (19. yüzyılda oluşan bu gelişmeler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.) Ziya Gökalp'ın gördüğü "Türk halkı" ve "Osmanlı idarecisi" ayrılığını "millî"likle açıklamak mümkün değildir çünkü 1856'dan sonra hem halk hem bürokrasi "millî"leşmişlerdir. Devleti halka dayandıran Osmanlılık halk kültürünü kısa zamanda devlet kültürü haline getirince devlet Müslümanlaşmıştır çünkü halk kültürü --Gökalp'ın "millî" dediği kültürün bir kısmı her ne kadar kavimsel Türk kültüründe köklü ise de "İslamlaşma" sayesinde Osmanlı'nın "standart" kültürü haline gelmiştir. "Türklük" yok olmamış "Müslümanlaşarak" yeni "millî" şekil almıştır. Böylece "devletin aslını" değiştirdiği için ulema tarafından tenkit edilen Tanzimat ricali, aslında devleti başka bir kapıdan geçerek yeni biçimde İslamlaştırmış ve modernleştirmiştir. Burada halkın çoğunluğunun kültürüne yakın yeni tipte bir İslamlaştırmadan söz ediyoruz ki bu halkın hoşgörüyü esas tutan bir İslamdır, ruhsaldır ve "millî"dir. Burada hem nitelik değişmesi hem kemiyet (kitlesele) genişlemesi vardır. Bu gelişmelerin 1. ve 2. Meşrutiyetle beraber yürüdüğünü yani demokratik gelişmelere muvazi (paralel) gittiğini hatta onu hazırladığını söylemek gerek. Nasıl ki 2002 ve 2007'de gerçek demokrasi yoluna giren Türkiye'de halk AK Parti'yi iktidara getirmiş ve bununla hem demokrasiyi hem inanç hürriyetini sağlama bağlamışsa. Bu ikisi çatışma halinde değildir. AK Parti'nin nasıl siyasi bir dönüşümü oluşturduğunu anlamak gerek. Bunu liderler halkın isteğini doğru yorumlayarak yapmışlardır. Bir yerde demokrasi halkın temel kültürüne uymayı kaçınılmaz hale getirir. Böyle bir gelişme ise ne moderniteyle, ne ilimle çatışır. Tam tersine modernite ve medeniyet psikolojik sarsıntıya yer vermeden bir toplumun özüne ve kültürüne bağlı kalırsa devamlı ve köklü olur. Temelde Cumhuriyetin ve Atatürk'ün amaçladığı sonuç bu idi. Bir gün bu konuda zamanı gelince söyleyeceklerimiz olacak. Eğer gerçek demokrasi Cumhuriyetle beraber Türkiye'ye gelseydi bugün "din, laiklik," "türban" gibi tartışmalara lüzum kalmazdı. Yukarıda çok genel olarak ana boyutlarını verdiğimiz durumun nasıl kanunlaştığını başka bir yazıda ele alacağız.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik Arayışı - 2

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 17.02.2008

Osmanlı kimliğinin kanunlaşması Osmanlılığın tüm tebaayı din, dil farklarının üstünde ortak bir vatandaşlık etrafında birleştireceği yerde (bu sosyal mühendisliğin başarılı olması o koşullarda çok güçlü) devleti Müslümanların devleti yapmıştır. 'Laikliğe' ve benzer birçok modernleşme çabalarına rağmen bu durum Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. 19'uncu yüzyıl Osmanlılığın ve modernleşmenin her şeyden evvel devlete verilen yeni siyasi kimlik olduğunu evvelce belirttik. Osmanlılık, devleti hanedan devleti olmaktan çıkarak onu vatandaşın devleti yapmıştır. Sultan halen görünürde devletin başı, en üst karar verme makamı kalmakla beraber siyasi gücünü kaybederek 1876 Anayasası'na göre sıfat ve mevkiini Allah emrinden değil anayasadan almıştır. Ama şeklen her şey Allaha, İslama bağlanmış, nasıl ki bugün dahi "laik" ve Cumhuriyetçi Fransa halen temel prensip olarak din kökenli "Dieu et mon droit" (Allah ve benim hakkım) kabul ediyor ve ABD parasının üstüne "In God We Trust" (Allaha güveniyoruz) yazılmışsa. 1876 Anayasası'nın üçüncü maddesine göre Osmanlı saltanatı, hilafeti içererek (haiz olarak diyor) uygulanan geleneğe göre en büyük evlada aittir. Madde 4, Padişah hilafetin gereği olarak İslamın hamisi ve tüm tebaanın hükümdarı ve padişahıdır, diyor. (Önemi dolayısıyla 4'üncü maddeyi aynen veriyoruz: Zatı Hazreti Padişahı hasbel hilafe dini İslamın hamisi ve bilcümle tebaa-i Osmaniye'nin hükümdar ve padişahıdır.) Madde, padişahı İslamın başı ve temsilcisi değil, hamisi yani koruyucusu yapıyor ki öteden beri Osmanlı sultanlarının sıfatı bu olmuştur. Madde 8 ise "Osmanlı devleti tabiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bilaistisna Osmanlı tabir olunur," diyerek vatandaşlığı (tabiyeti) Osmanlılığın temeli yapmıştır. Nihayet en önemlisi Madde 11, "Devlet-i Osmaniye'nin dini İslamdır" dedikten sonra "Bu esası korumak ve asayışı ve genel adabı ihlal etmemek surette Memalik-i Osmaniye'de maruf olan bilcümle edyanın (dinlerin) serbestii icrası ve cemaati muhtelifeye verilmiş olan imtiyazati mezhebiyenin kemakân cereyanı devletin tahtı himayetindedir" der. Aslına çok yakın olarak verdiğimiz bu son maddenin söylemek istediği kısaca şudur: Osmanlı devletinin dini İslamdır ve diğer din ve mezheplere tanınan din serbestiyeti devletin garantisindedir. Başka bir sözle bu madde halkın çoğunluğunun ana kimliği olan İslamı devletin dini yaparak bu dine kültürel öncülük veriyor ve diğer dinlere de tam serbestî vermekle onları ikinci plana itiyor. Eskiden eşit olan dinî cemaatler şimdi bir hiyerarşiye tâbi olarak ülke içinde İslamın başa geçtiği görülüyor. İşin garip tarafı şudur ki, klasik Osmanlı devletinde de İslama öncülük tanınmakla beraber din serbestliği devletin emrinden değil dinî cemaatlerin kültür otonomisinden kaynaklanıyordu. Devlet bu otonominin kaynağı olmaktan çıkıyor ve onun koruyucusu oluyor. Devlet kendinin de üstünde bir güç bulunduğunu kabul ediyor. Batıda bu üstün güç "tabii kanun" olarak kabul ediliyor. İslamda Allah oluyor ki, ikisi de bir yerde aynı şeyi değişik kelimelerle söylüyor. Madde 16'da, okullarda da verilen derslerin "milel-i muhtelifenin umuru itikadiyelere" (çeşitli dinî grupların inançlarına) göre olacağını söylemekle beraber maddenin başına kesin bir hüküm getirerek "Bilcümle mektepler Devletin tahtı nezaretinde," demekle eğitim sistemini devletin emrine sokuyor. Eğitim ise devletin seçtiği ideolojiyi ve kültürü yaymada ana araç olmuştur. Zaten her yerde, Avrupa dahil tüm "millî" devletler eğitimi kendi "millî" kültürlerinin aracı yapmışlardır. Böylece Anayasa, okullarda gerek gördüğü zaman devletin kendi kültür görüşünü kabul ettireceğini vurgulamıştır. Böylece Müslüman ve gayrimüslim okullar devletin kontrolüne girmiştir ve bilhassa gayrimüslimler bundan durmadan şikâyet etmişlerdir. 1876 Anayasası'nda yer almış yukarıdaki hükümler, tekrar edelim, eski klasik Osmanlı devletinin kimliğini kökünden değiştirmekte idi. Devlet, kimliğini Müslüman olarak ilan etmiş ve diğer dinlere tam hürriyet tanımakla beraber bu haklarını kökenini ve derecesini devletin kararına bağlamıştır. Hâlbuki 1862-5'e kadar otonom cemaat olarak yaşayan gayrimüslimler dinlerini ve eğitimlerini istedikleri gibi düzenlemekte serbest idiler. Anayasayı düzenleyen Mithat Paşa ve onu destekleyen Genç Osmanlılar (bunların arasında milliyetçi olarak tanınan Namık Kemal vardı) böylece Meşrutiyet, Avrupalılık ve modernite adına devleti Müslümanlaştırmış, hem de eski dönemle

taban tabana zıt olarak devleti inancın, eğitimin ve yeni kimliğin düzenleyicisi yapmıştır. Bunun için de, ne koyu dincilere ne de Avrupalılara yaranamamışlar. Mesela Fransa ve İngiltere ellerinde imkânlar olmasına rağmen Mithat Paşa'yı Taif'te yattığı hapisneden ve sonra ölümden (1884) kurtarmayı reddetmişlerdir. Çünkü bir yerde Mithat Paşa halkı, doğmakta olan yeni devletin ve toplumun uzun vadede mimarı ve yöneticisi yapmayı amaçlıyordu. Ve bu olayı ne Avrupa ne Osmanlı yöneticileri istemiyordu. Saltanat makamı da ona karşı idi. Sultan Abdülhamid Mithat Paşa'yı azlettikten sonra onu yurt dışına çıkaracak gemide bekletmiştir fakat korktuğu halk tepkisi gelmeyince İtalya'ya göndermiştir. Sonra da alay edercesine "Hani güvendiğin halk nerede kaldı" diye sormuştur. Beğenelim beğenmeyelim gerçek budur. Burada önemle üzerinde durulması gereken ana husus Osmanlılığın tüm tebaayı din, dil farklarının üstünde ortak bir vatandaşlık etrafında birleştireceği yerde (bu sosyal mühendisliğin başarılı olması o koşullarda çok güçtü) devleti Müslümanların devleti yapmıştır. Kişinin kimliğini esas alan vatandaşlık ise tebaayı (Müslümanları) çoğunluk ve gayrimüslimleri azınlık olarak ikiye ayırarak devleti çoğunluğun, yani Müslümanların devleti yapmış ve Müslümanların kültürüne ve eğilimlerine göre siyasi, sosyal ve kültürüne göre renk almasını sağlamıştır. "Laik"liğe ve benzer birçok modernleşme çabalarına rağmen bu durum Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. "Devlet" ve küçük bir kısım yanlış şekilde "laik"leştikçe toplum daha da Müslümanlaşmış ama modernleşerek ve "millî"leşerek. Böylece Avrupa'nın baskısı ile ve Avrupa'yı model olarak alan Osmanlılık Osmanlı Müslümanlarını devletle özdeşleştirerek, teorik olarak devletin sahibi ve amiri yapmıştır. Armutla elmayı aynı türden meyve saymanın bedeli budur. (Müslümanların devlete olan yakınlığı özdeşleşmesi ve onların yani "Türklerin" devlete hâkim olmalarını bir başka yazıda ele alacağımız için şimdilik üzerinde durmayacağız.) Sonuçta şunu söyleyebiliriz: Ortada açık seçik bir gerçek vardır. 1856'dan ve 1876'dan sonra devletin kişileri esas alarak kendini halka dayanan meşruti bir devlet şekline sokması --azınlıklara verilen haklar geçerli olmakla beraber- eninde sonunda siyasi ve kültürel rengini devlete hâkim grupların ve halkın çoğunluğunun kültürüne göre alacağı aşîkârdır. Müslümanların geleneksel olarak devlete hâkim olmaları ve idareci grubun devlet dili olarak Türkçe konuşmaları ve tüm bu "Türklerin" Müslüman olmaları modernleşme ve Avrupalılaşma çabalarını devletin İslamlaşması ve "Türkleşmesi" ile neticelendirmiştir. Hor görülen hatta İslamın dışına çıkmakla suçlanan Tanzimatçılar ne yaptıklarını biliyorlarmış. İşte bu nedenlerle daha 19'uncu yüzyılın başında başlayan ve 1876 Anayasası'yla kanunlaştırılan Müslüman Hristiyan ayrılığı milliyetçiliğe dönüşerek her iki halkı birbirinden ayırarak din farklarını "millî" kimliğin temeli yapmıştır ki bunun halen böyle olduğunu Balkanları tanıyanlar çok iyi bilir. "Millî"lik dil, tarih ve kavim farklarını içererek siyasileşmiş ve ideoloji olarak milliyetçiliği doğurmuştur. Şüphesiz ki Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında Osmanlılığa inanan onu idealize eden kimseler olmuşsa da bunlar az zaman sonra temel etnik-dinsel kimliklerine dönmekte tereddüt etmemişlerdir. Zaten Balkanlarda ve Orta Doğu'da yani eski Osmanlı topraklarında dinî kimlik etnik kimlikten çok az ayrılır. Bu arada Ortodoks Hristiyanların, Ermeni ve Rumların memur olarak devlet hizmetine alınmaları ve hatta Musurus ve Karateodori gibi Rum ailelerin dış ülkelerde Osmanlı devletini temsil etmeleri devletin hızla siyasi İslamlaşmasına engel olmamıştır ve olamazdı. Yahudiler arasında Osmanlılığa bağlılık çok derindir. Bunu Erol Haker İsis'in yayınladığı hatıratında Kırklareli'nde geçen Yahudi cemaatinin tarihinde çok iyi anlatır. Fakat Birinci Dünya Savaşı sonunda Kırklareli'nde bin 300 olan Yahudi nüfus bugün takriben 4-5 inmiştir, belki de hiç kalmamıştır. Kırklareli Yahudilerinin bir kısmı İsrail vatandaşlığını almış ama hakiki kimliklerini ifade ettiği için ona öncülük vermişlerdir. Osmanlı ve "Türk" olarak yaşadıkları dönemler ise ancak tatlı acı hatırat olarak anılıyor. Bugün Rusya'da en koyu milliyetçiler, önde Putin olmak üzere, Ortodoksluğu Rusların ana kimliği olarak görmektedirler. Bu kimliği canlandırmaya çalışanlar, bundan yirmi sene evvel komünist parti gücünü kullanarak Sovyet ortak vatandaşlığı aracılığıyla Sovyetlerin 150 kadar ayrı etnik gruplarını "kardeş" olarak birleştirmeye çabalayan aynı kimselerdi. 1890'larda Sultan Abdülhamid'i ziyaret eden birkaç Avrupalı Osmanlı devletinin İslam kimliği etrafında taazzuvlaşarak (homojen olarak) değiştiğini ve bunun eski durumla asla bağdaşmadığını söylemişlerdir ve din kimliğinin ön plana çıkmasının modernleşmeyi engelleyebileceğini öne sürmüşlerdir. Abdülhamid ise cevap olarak Fransa'nın büyük bir din aleyhtarı ihtilal geçirdiğini, sonra modernleştiğini fakat

halkının halen Katolik olarak yaşadığını ve Katolik kimliğini ve kültürünü ülkenin “millî kültürü” haline getirdiğini söylemiştir. Avrupa ve ABD devlet adamlarının dinî kimlikleriyle millî siyasi kimliklerini bir arada yaşatabilmeleri demokrasi sayesinde olduğunu söylemekle yetineceğiz. O ülkelerde yaşayan Müslümanların statükosu ayrı bir konudur. Yazdıklarımı Türkiye’de çok kişinin ters karşılayacağını biliyorum. İlim, modernleşme ve laiklik adına o kadar çok tarihî gerçekler, millî öz ve kültür örtbas ediliyor ki bunları görüp susmak yanlışır. Benim amacım ne Osmanlı’yı diriltmek ne de devleti “İslamlaştırmak” ne de modernleşmeyi ve laikliği kınamaktır. Ana gayem gerçekleri gördüğüm gibi anlatmak ve Türkiye’de din, devlet, kimlik, modernlik gibi tartışmaları gerçeğe uygun toplumun tarihine, kimliğine ve ruhsal ihtiyacına göre ele alınmaktır. Fikir esnekliğine Türkiye’nin çok ihtiyacı vardır. Türkiye’de modern devletin, modern ulusal kimliğin doğumunu ve Avrupalılaşmanın (din değiştirme anlamına gelmedikçe) İslamlaşma ve dinin “millîleşmesi” ve yenilenmesiyle beraber yürüdüğünü gözden uzak tutmamak gerek. Gerçek manada laikleşme dinî, sosyal kültürel kimlikleri etkileyen onları yok etmeden değiştirerek koruyan modern bir düşünce şeklidir. Dindar olsun veya olmasın herkes belirli bir din, dil, kültür grubu içinde doğarak elinde olmadan daha doğuştan bir kimlik almaktadır. Bazıları doğumun mahkûm ettiği kimliklerini ve kültürlerini inkâr etmek veya değiştirmek için çabalayabilirler. Az bir kısmı başarılı olur ama büyük bir kısmı ise bunalımdan bunalıma girerek hayatlarını heba ederler. Türkiye’de Müslüman ve Türk olarak halkın ezici çoğunluğu bu sorunların dışında doğal olarak sıhhatli ve dengeli bir hayat sürmektedir. Sorun elitlerde ve yabancılaşmış entelektüellerdedir. Türkiye’de yaşayan Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar arasında kimlik ve kültür bunalımları yoktur veya ayrı şekilde görünürler ki bu ayrı bir konudur. Bunalımdan kurtulmak için en iyi terapi, kişinin kendi tarihini ve toplumunu kültürel yabancılaşma geçirmeden (yani şeklen Müslüman ve Türk görünerek fakat özünü kaybederek) anlamak ve anlatmaktır. Ama bu özün de kendi ruhuna bağlı kalarak yani temel kimliğini muhafaza ederek değiştiğini kabul etmek gerek.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kimlik Arayışı - 3

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 24.02.2008

Osmanlı Devleti Türk mü idi? Senelerden beri tartışılan ve uzun süre tartışılacak Türk kimliği konusunu doğru ele almak için her şeyden evvel Osmanlı devletinin kimliğini belirtmek gerek. Bunun için de her şeyden evvel modern millî devlet kimliğinin siyasi bir kimlik olduğunu söylemek gerek. Millî devlet ise (National State, l’etat national) 18. yüzyıl sonunda Avrupa’da hâkim duruma geçen ve etnik ve dil kimliğini esas alarak ülke kimliğini tayin eden bir devlet şeklidir. Din bu kimlikte kültür olarak algılanır ve temel hak olarak sayılır. Siyasi bakımdan hâkim olan, belirli bir dil konuşan ve kendini belirli bir etnik grup ile özdeşleştiren hâkim grup, genelde devlete kendi etnik grubunun ismini verir. Bu arada siyasi ve askeri gücü elinde tutan bu grup hâkim olduğu kitlenin dilini ve kültürünü benimseyerek o grubun bir çeşit sözcüsü olur. (ABD, Belçika ve İsviçre devlet kimlikleri istisna olduğu için onları bir yana bırakacağız.) Millî devlet belirli bir etnik grubun ve kültürün temsilcisi olarak ortaya çıktıktan sonra tarihi kendi “millî” açısından yazar ve düşman olarak seçtiklerini alabildiğine kötüler. Bu çeşit gülünç tarih yazarların başında Balkan ülkeleri ve onları tutan Batı tarihçileri gelir ve hedefleri Türklerdir. Türk “millî” tarihi ise halen inceleme bekleyen bir konudur. İdare edenlerle edilenler aynı dini paylaştıkları takdirde asimilasyon ve kaynaşma çok daha hızlı ve sarsıntısız olur. Kimlik değiştirme örnekleri tarihte sık görülen bir olaydır. Mesela 7. yüzyılda Volga boylarından gelip Tuna’yı geçerek Balkanlara inen Türk asıllı Volgar-Bulgar (proto Bulgarlar) hâkim oldukları Slav aşiretler tarafından asimile edilerek onların dillerini alarak, Slavlaşmışlardır. Bulgarlar, Kral Boris (852-889) zamanında Bizans aracılığı ile (başta Katolikliği denedikten sonra) Ortodoksluğu kabul ettikten sonra “millî” kimliklerine son şeklini vermişlerdir. Böylece bu

Türk (Volgar) Slav kitlesi birbiriyle çok daha sıkı kaynaşarak bugünkü Bulgar milletini yaratmışlardır. Fakat dil ve din değişmelerinden evvel bir Bulgar devleti ortaya çıkmıştır ki bu dil ve din değişmelerini o devlet düzenlemiş ve devlet Bulgarlarla aynı Ortodoks dinini ve Slav dilini paylasan Sırlardan, Ruslardan ayrı kimlik almalarını sağlamıştır. Selanik asıllı Cyril ve Methodius sayesinde Bulgarlar kendi alfabelerini (Helen alfabesine dayanır) ve kendi Bulgar kiliselerini kurarak bu millî oluşu perçinleştirmişlerdir. Ohri (Ohrida) şehrinin hem kilise hem devlet merkezi olarak Bulgar ve sonra Osmanlı tarihinde çok ilginç bir yeri vardır. Ama din ve devlet-hanedan farkı Bulgarları ve Osmanlıları birbirinden ayırmıştır. Daha yakın zamana gelince aynı olayı başka ülkelerde de görmek mümkün. Fransa'da ilk kez Paris civarında "Fransa adası" olarak bilinen küçük bir eyalet farklı dil ve kültürlere sahip Bretonları, Oksitanları (bunlar halen etnik farklarını korurlar) kendi topraklarına katarak bugünkü Fransız millî devletini kurmuştur. Diğer yandan Güney Amerika'ya sahip olan ve imparatorluğun bir parçası yapan ve yerli halka Hristiyanlık (Katolik) sayesinde hâkim olan İspanya 19. yüzyılda bu kıtanın birçok ülkeler halinde parçalanmasına engel olamamıştır. Bugün Güney Amerika yi idare eden elitler İspanyolca konuşan Katolik üst sınıf olmalarına rağmen devlet ve siyasi kimlik bakımından İspanya'dan çok farklıdır. Halen Kızılderili kökenli yerli halkın büyüyen direnişiyle karşılaşmaktadırlar. Bu devlet örneklerini çok geniş bir biçimde tanıtmanın amacı bugünkü millî devletlerin doğuşunun ve kimliğinin tek bir modele bağlanamayacağını anlatmaktır. Modern devlet, din, dil ve devlet mekanizmasının birbirini etkileyerek yarattıkları siyasi bir mahlûktur ve hiçbir diğere benzemez. Bu durumda Osmanlı devletinin kimliğini kendi oluşum koşulları içinde incelemek ve bugüne nasıl geldiğini anlamak kesin bir mecburiyet halini almaktadır. Ancak konuyu ele almadan evvel bir başka nokta üzerinde durmak gereklidir ki o da imparatorluklardır. Modern yani 18. yüzyılda Batı Avrupa'da kurulan imparatorluklar "millî" devletin emperyalist bir uzantısı olup Afrika ve Asya'yı işgal ederek oraya kendi devlet modelini götürmüşlerdir. Fransız, İngiliz, Hollanda vs. imparatorluklarının özelliği metropol diyebileceğimiz siyasi bir merkeze bağlı ayrı dil, din, kültür ve geleneğe sahip birçok sömürgeyi (ki bunlar bazen merkezden kat kat daha büyüktü) sahip olmalarıdır. Bu millî imparatorluklardan evvel Avrupa'da kurulmuş devletler ve imparatorluklar hanedan devleti olup genellikle isimlerini devletin başı olan kral veya imparatorun adından alırlardı: Mesela Karolenjler (751-987) Merovenjler, Habsburglar vs. gibi. İslam dünyasında devlet her zaman ismini ona sahip hanedandan almıştır; Abbasi, İdrisi, Selçuki, Safavi vs. gibi. Kavime göre isim alan İslam ülkeleri arasında 18. yüzyılda İran'dan ayrılan Afganistan'dır. Aslında hemen hemen tüm nüfusun din bakımından Sünni olan ve etnik bakımdan Pusti (Pastun) olarak adlandırılan bu ülkenin ismi tartışmalıdır, çünkü batısında Pusti olmayan Farsi, Türkmen vs. gruplar vardır. Diğer yandan 20. yüzyılda kurulan ve 19. yüzyılda çoğu müstemleke olan 60 kadar Müslüman devlet genellikle orada hâkim çoğunluktaki etnik gurubun ismini almış (mesela Malezya, Endonezya, Bangladeş), veya İslam öncesi Suriye, Libya, Mısır gibi coğrafik isimlerle yetinmişlerdir. Hâkim hanedan aileye göre --Suudi Arabistan hariç- isim alan İslam ülkesi pek kalmamıştır. İslam dünyasının 20. yüzyılda millî devlet olarak özgürlük kazanması ve "millîleşmesi" yani hâkim etnik gruba göre isim alması (Arap ülkeleri isminin önüne "Arap" kelimesini kullanmaktadırlar) çok ilginç kimlik değişmelerine işaret etmektedir. İslam devletlerinin "millîleşmesinde" Türkiye öncülük etmiştir. Çok kez dinî kimlikle aşağı yukarı aynı manada kullanılan bu yeni "millî" kimliklerin ağır bastığını Avrupa'da yaşayan Müslüman göçmenler arasında açıkça görmek mümkün. Batı basını tarafından Müslüman olarak tanıtılan bu göçmenler gerçekte kendilerini geldikleri ülkelere göre yani "millî" kimliklerini ön plana koyarak tanıtılmaktadırlar ve birbirleriyle din esasından fazla geldikleri ülke veya kullandıkları dile göre kendilerini tanıtılmaktadırlar. "Türk," "Cezayirli," "Boşnak" vs. etnik kimlikler din kimliğine göre öncülük taşırlar. (Politik milliyetçilik veya dincilik güden gruplar etkili olmakla beraber bunların gerçek güçleri azdır.) İran ise eski imparatorluk görünümünü koruyan tek ülkedir. Çok kavimli bir Fars-İslam devleti olarak İran'ın istisnai durumunu Fars dili ve edebiyatı tayin etmiştir ve onları bir çeşit taklit edilen kültürel model yapmıştır. Osmanlının böylece ayrı büyük bir İslam medeniyeti yarattığını gölgelemiştir. Yukarıda çok genel söylediklerimiz Osmanlıda kimlik durumunu ve bunun mirasçısı çağdaş Türkiye'yi nasıl etkilediğini daha iyi aydınlatılabilir. Osmanlı bir Müslüman ülke olarak çeşitli dillere ve

geleneklere sahip Müslüman olsun olmasın farklı etnik gruplara tam manasıyla serbestlik tanımıştır. İlk devirlerde halk ve devlet nispeten birlik içinde iken sonra devlet, halk ile devleti temsil eden idareci grubu olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki grubun, yani idarecilerin ve idare edilenlerin kültürlerini ayrı ele alarak inceleyeceğiz. Klasik Osmanlıda ana sosyal ayırım reaya yani din farkı gözetmeden üretici (köylü) ve askeri (ulema, kalemiye, askerî) olarak iki bölümden oluşurdu. Alt grupta olanların, Müslüman tebaanın üst kimliğini başta din ve devlet ve alt kimliklerini bağlı oldukları aşiret, etnik ve dil grubu tayin ederdi. Anadolu’da ve Rumelilin bazı bölgelerinde çoğunluğu Türkmenler oluşturur ve buraya kendi dil ve kültürünün damgasını koymuşlardır. Burada aşiret ayrımları zamanla yok olmuş veya zayıflamış ve bu kitle devletle özdeşleşerek dinî kisve altında yeni siyasi bir kimlik almıştır. Diğer bazı bölgelerde çoğunluğu Kürt, Arap, Boşnak, vs. gibi Müslüman gruplar oluşturulmakta idi. Anadolu’nun çok az yerlerinde ve Rumelinin bazı yerlerinde gayrimüslimler çoğunluk idi. Anadolu’ya, bilhassa Balkanlara İslam Osmanlı idaresi zamanında dervişler, abdallar, babalar, dedeler yani halk İslamını temsil eden kimseler tarafından götürülmüştür. Bu İslami kabul eden Boşnaklar, Ulahlar, Rumlar, Sırlar vs. Balkan grupları için yeni aldıkları dinî kimlik tüm diğer tarihî kimliklerin üstünde idi. Daha başlangıçta Rumeli Müslümanları arasında dinî kimlik “millî” kimlikten ayrılmaz olmakla beraber dil farklarının bir alt kimlik oluşturduğu da bir gerçektir. Gayrimüslimler arası durum aynıydı. Din değiştiren gruplar yeni dinlerini çok üstün ve hakikat dini gördükleri için eski dinlerini muhafaza eden soydaşlarından uzak durmuşlardır. Aynı dili paylaşan Boşnaklar din farkı nedeniyle Sırp ve Hırvatlardan çok farklıdır. Halen Boşnaklar kendi dillerini yaratarak bu “millî” farkı daha derinleştirmektedirler. Rumeli’de Müslümanlaşan halk onlara yeni “hakiki” dini götürünlere sarılmış ve onların Osmanlı siyasi kimliğini Türk olarak benimsemişlerdir. Açıkçası Balkan Müslümanları onlara yeni dini götürünlere ve sonra Osmanlı idaresini Türk olarak bellemişlerdir. Modern milliyetçiliğin ilk Balkanlarda doğması rasgele değildir. Müslüman olan tüm etnik ve dil grupları devlete yani idarecilere Müslüman olarak bakmışlar ve devletin yaşamasını ana dinî vazife olarak kabul etmişlerdir. Yani bir yerde Müslüman idareci ile idare edilenin ortak noktaları devletin varlığını sağlamak düşüncesi idi ve din bunun simgesi ve aracıydı. Gayrimüslim tebaa ise her ne kadar padişahın yani devletin adaletine ve güvencesine inanır ve ona itaat ederse de devleti hiçbir zaman Müslümanlar gibi benimsememiş ve çok az bir şekilde kültürünün parçası yapmıştır. (Osmanlılık devleti “ortak” kurum yapmak istemiş başaramamış.) Diğer yandan başka yazıda belirttiğimiz gibi gayrimüslimler din, kültür, eğitim, aile hukuku gibi alanlarda tam muhtariyet sahibi olarak gerçek bir “laik” rejime tâbi olarak yaşamakta oldukları için devletin Müslümanlığından şikâyetçi değildiler. Avrupa’da yaşayan Müslümanlar içinde yaşadıkları devletlerinin gayrimüslim olmasından şikâyetçi olsalardı Avrupa’ya göç etmek için can atmazlardı. Müslüman halk ise din-devlet ayrılığı devam ettiği sürece fiiliyatta Osmanlıya has bir dünyevilik (laiklik) rejiminden istifade etmekte idi. Din ve devlet ayrılığı ve bunu sağlayan otonomil 17. yüzyılda yok olmaya başlayınca Müslüman halkın devletle özdeşleşmesi ve devleti kendisinin kültürel dini varlığı olarak internalize (içine sindirmesi) etmesi artmış ve gayrimüslimleri devletten uzaklaştırmıştır. Bu dönemde Patrikhanenin “millîleşerek” Bulgarları, Sırları, vs. “Rumlaştırarak” Bizans’ı diriltmek istemesi Ortodoks Hristiyan birliğini parçalamış, Patrikhanenin ekümenliğine (evrenselliğine) son vermiştir. Balkanlarda Hristiyan etnik milliyetçiliğin ön plana geçmesi eski Bizans kilisesinin “millîleşmesine” bağlıdır. Müslümanlar arasında buna benzer gelişmelerin olduğunu daha evvel belirttik. Bu olaylar 19. yüzyılın içine “Osmanlılığın” girmesiyle oluşmuştur ki Osmanlı devletinin değişmesi ve “modernleşmesi” --ve İslamlaşması bu döneme rastlar. Tüm bu olaylar Osmanlı dünyasının ve medeniyetinin parçalanmasına ve “millî”leşmesine tesadüf eder. Bunun sonucu Türkiye Cumhuriyeti’dir.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kimlik Arayışı - 4

Osmanlı elitleri ve Türkleşme

Osmanlı devletini yöneten (Cumhuriyette bu yönetim değişik şekilde devam etmiştir) ikinci grup, yani *askeri* (kılıç erbabı, kalem erbabı), taşra ileri gelenleri yani devleti temsil eden veya onunla işbirliği yapan ve ondan çıkar sağlayanlardan oluşurdu. Bunlar kimlik açısından reayaya –üreticilere- nazaran farklı bir manzara arz ederlerdi. Osmanlıda idareci sınıfın baş kültürel özelliği Müslüman ve devlete hâkim oluşu idi. İslamı sonradan kabul etmiş, devleti idare eden vezirler, memurlar ve hatta ulema sayısı oldukça yüksekti ve önemi yoktu. Irkın Osmanlıda ve İslamda ayırıcı tarafı yoktu. (Mesela Hayatizade Mustafa Efendi (ö. 1692), doğuştan Moshe ben Raphael Avranel isminde Yahudi bir hekimdi. Meşhur “macunu” icat edenlerden biridir. Onun oğlu müderris olmuş, torunu Mehmet Emin efendi Hayatizade hekimbaşı iken şeyhülislam olmuştur. Eyüp’te meftundur.) Din, devlet kapısını açan bir çeşit pasaport olmakla beraber idareci sınıfı –yani *askeri*yi diğer gruplardan ayıran ve onları birbirine kaynaştıran bağ idareci sınıfına mensup yani “devletlü” olmaktır. Halk bu grubun siyasi güç sahibi olduğunu bilerek ona “Osmanlı” demektedir idi ki bu terimin dinle pek ilişkisi yoktu: bürokrasiyi, orduyu kapsamakta idi. Osmanlı devletini bir bakıma ayakta tutan güç bu reaya-askeri iş bölümü idi ve birinin diğerine karışması kesin yasaktı. Ama bu iş bölümü birini daima kumanda etmek diğerini yani reayayı hizmetçi mevkiine sokmuştur. Bu ayrımın yarattığı bir kültür vardır ve bu rejimlerin değişmesine rağmen devam edebilir.

Osmanlının çöküşünü sosyal grupların yerini bilmemelerine, birbiriyle karışmamalarına yani bugün çok olumlu karşıladığımız sınıf farklarını kaldıran demokratikleşmeye verenlerin sayısı yüksektir. (17. yüzyıl Osmanlı çöküşünü inceleyen Koçi Bey, Bosnevi vs. risalelerinde görüldüğü gibi.) Halen Türkiye’de ana mücadele “laiklik” adına mevkiini savunan eski idareci grupla demokrasiyi öne sürerek güç elde etmek isteyen bir orta (alt) sınıftır. Osmanlı idareci sınıfın ırk olarak yalnız Türklerden oluşmadığı, hatta sultanların yüzde yüz Türk kalmadıkları bilinir fakat toplumsal devlet seviyesinde kimlik hiçbir zaman ırka dayanarak tayin edilemez. Osmanlı idareci grubu dini ve etnik kökeni ne olursa olsun elit olarak kendine mahsus bir kültürü, dünya görüşü ve bu kültürü üreten ve etrafa yayan destekleyici bir entelektüel gruba sahipti. (Bunun için Kınalızade’nin *Ahlak-i Ali*’sini okumak yeter. Bu konuda çok daha fazla şeyler söylemek mümkündür.) Osmanlı zamanında yazılan binlerce kitap, şiir, gazel, hikâye ve benzeri entelektüel ürün bir elit kültürüdür. Bu kültürün kendine mahsus ne Araba, ne Aceme benzemeyen bir Osmanlı boyutu ve ruhu vardı. Bu bir Osmanlı medeniyeti idi ki Arap, Fars ve bizim kendi milliyetçilerimiz sayesinde halen inkâr edilmektedir.

Halk kültürü farklı bir gelişme göstermekle beraber elit kültürünü beslemiş, etkilemiş ve elit kültürünü kendi anlayış ve felsefesi içinde taklit etmiştir. Gerçekten Osmanlı eliti ile halk arasında ilişkiler az olmakla beraber ikisi de bu Osmanlı kültürüne değişik nispette katkıda bulunmuşlardır. Biri olmadan diğerinin de oluşamayacağı aşikâr olmakla beraber devlet elitlerin kültürü üstün gelmiştir ve elitler halkı aşağılamıştır, hem de birçoğunun halk kökenli olmasına rağmen. Mesela Nedim, bazen Türkçe yazmakla beraber elit diline çok daha fazla önem vermiştir. Osmanlı kimliğini ve kültürünü oluşturan en büyük güç dildi ve o Türkçe idi. Resmi dilin halk dilinden farklı olduğu Arapça ve Farsça kelimelerin resmi dilde çok fazla kabul gördüğü bir gerçektir, fakat ortaya çıkan “İsan-i Osmani” “Osmanlı” dili yine temel yapısı itibarıyla bir Türk dilidir. Osmanlıyı “Osmanlı” sonra “Türk” yapan eninde sonunda bu Türkçe dilidir. Aynı zamanda üzerinde ısrarla durulması gereken bir konu bu dilin uzun süre devletin resmi kimliğini açıkça tayin etmemesidir. Fakat iletişim dilinin modern milli devlet çağında siyasi kimliği tayin etmekteki gücü artık tartışma konusu değildir. Eski düzen

bozulup Osmanlılık yolu ile devletin halkla birleşmeye kalkması yani devletin kendi halkı ile özdeşleşmesi bir yerde hâkim halkın diline ve kültürüne birinci derecede önem vermek ve siyasileştirmekle sonuçlanmıştır.

Osmanlılığın *klasik* Osmanlıyı nasıl *modern* Osmanlı yapmak istediğini yani modernleşme çabalarını başka bir yazıda ele aldığımız için burada üzerinde durmayacağız. Yalnız bir noktayı belirtmekte fayda vardır. Osmanlılık, devleti halkı ile özdeşleşmeye zorlamıştır ki bu özdeşleşme her şeyden evvel kültür alanında olmuştur. Devletin halkla özdeşleşmesi geniş çapta dil yolu ile olmuştur ki bunu başka bir yazıda inceleyeceğiz.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik Arayışı - 5

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 09.03.2008

Dil ve "Türkleşme" Osmanlı toplumunun içinde bulunan çeşitli Müslüman etnik ve dil gruplarının paylaştıkları İslamiyetin 19. yüzyıl ilan edilen Osmanlılık dini bir "cemaat" kimliği olmaktan çıkarak onu siyasi bir ortaklığın yani "millet'in kimliği şekline sokmasını daha evvelki yazılarda belirttik. Osmanlı devletinin hanedan bir devlet olmaktan çıkarak modern halka dayanan fakat Müslüman bir devlet olarak, hem de beklentilerin tam tersine, nasıl oluştuğunu anlattık. Şimdi Osmanlılığın Türklerden farklı çeşitli diğer Müslüman etnik ve dil gruplarını nasıl "Türk"e dönüştürdüğünü ele alacağız. Siyasi olmayan bu kültürel Türkleşmede dil birinci derecede rol oynamıştır. Resmi Türkçenin şekil değiştirerek halk diline yaklaşması ve Türkçe konuşanların sayılarının gittikçe artması, tepeden inme emirle değil tamamıyla doğal bir şekilde, iletişimin genişlemesiyle ve basın ön plana çıkmasıyla olmuştur. Devlet dilinin Osmanlının kuruluşundan beri Türkçe oluşu ve merkezî bürokrasinin genişlemesi ve taşraya hâkim olması Türkçe konuşanların sayısının artırmasıyla standart bir dile olan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur. Modern bir bürokrasi yetiştirmek için kurulan rüştiyeliler, idadîler ve ondan sonra Harbiye ve Mülkiye gibi üst seviyedeki okullar Türkçe yazılmış ders kitapları kullandıkları gibi tedrisatı da Türkçe yapmakta idiler. Modern sayacağımız ve üst düzeyde kadı mahkemelerinin yerini alacak Nizamiye mahkemelerinin dili yine Türkçe idi. Eskiden bazı taşra mahkemelerinde davalar yerli dil ile görülürken 1870'ten sonra tercüman kullanarak Türkçe ile olmuştur. Şüphesiz ki Türkçenin süratle yayılması ve gittikçe sayıları artan bir kitle tarafından konuşulması modern bir basının ortaya çıkması ve okuyucunun anlayacağı bir dil ile gazete basması Türkçenin süratle yayılmasına yol açmıştır. Matbaa Türkçenin yayılmasında birinci derecede rol almış ve bu Sultan Abdülhamid döneminde olmuştur. Bu yeni dil ile yazılan modern "Türk" edebiyatının ortaya çıkması ise Osmanlının Türkleşmesinde son derece etkili olmuştur. Modern edebiyat ruhen ve lâfzen Türkleşmeyi hızlandırmıştır ki bu konuda söylenecek çok şey daha vardır. Bilindiği gibi gazete dilinin yani, yeni Türkçenin oluşunda İbrahim Şinasi gibi Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Rasim vesaire gibi halka yakın yazarların birinci derecede katkısı olmuştur. Üzerinde ısrarla durulması gereken bir nokta vardır, çünkü bunların tümü Osmanlı Türkü idi. Şüphesiz ki Anadolu ve Rumelinin Türkçe konuşan halkının Orta Asya'ya kadar bir tarihe ve kültüre sahip olması ve bu halkın yavaş yavaş öteden beri kendini açık şekilde Türk (Türkmen, Yörük vs. isimler de kullanılırdı) olarak bilmesi ve Anadolu ve Rumeli Müslümanlarının çoğunlukta olması Osmanlının Türkleşmesinde büyük yeri vardır. Osmanlı devletinin modernleşmesinde ve Türkleşmesinde bugün konuşulan Türkçenin gelişmesinde göçler ve saire nüfus hareketlerinin de büyük payı olduğunu belirtmek yerinde olur. Göçlerin toplumun Türk kimliğini almasında ve bilhassa topluma yeni bir ruh

ve canlılık vermesinde ve yeni edebiyatın doğuşunda yeri büyüktür. Nasıl ki 1950’den sonra köyden şehre göç Türkiye’nin kültürünü ve siyasetini kökünden değiştirmişse. Ondokuzuncu yüzyılın ortasında ortaya çıkmaya başlayan bu “Türkçe” ne “Osmanlının” ne de Orta Asya’nın Türkçesi değildir. Bu 19. yüzyıl sosyo-ekonomik ve kültürel değişmelerin yarattığı yeni Osmanlı toplumunun halkının ruhuna, tarihine ve kültürüne uygun modern bir şekil alan bir Türkçedir. Bu Türkçenin 1940’lardan sonra dilimizi anlaşılmasız hale sokan Türkçe ile ilgisi azdır. Birinci serbest linguistic konularına uygun olarak değişmiş, diğeri tepeden inme basının yardımı ile kabul ettirilmiştir. Bu ayrı bir konudur. Halkın büyük bir kısmının gittikçe “Türk” olduğunu ilan etmesi onun “millî”leştiğinin bir delilidir. Fakat bu “Türk” 20. yüzyılda portresi çizilen Türkten biraz farklı idi. Bu gelişmelerin 1876 Anayasası’na nasıl yansıdığını daha evvel belirtmiştik. 1876 Anayasası devlet dilinin Türkçe olduğunu, dolayısıyla, 18. maddede şu şekilde ilan etmiştir: “Devlette istihdam olmak için devletin lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır.” Bu gelişmeleri destekleyen en önemli grup gittikçe sayıları artan yeni okullarda yetişen entelektüeller, subaylar ve diğer bürokratlardı. İletişimin artması gazetelerin, kitapların alabildiğine çoğalması ve bunların Türkçe yazılması devlete hâkim idareci sınıfı hem birbirine daha yaklaştırdı hem de “Türkleştiriyor.” Bu sınıfın idareci mevkiinde olmaları, onların modernist, meşrutiyetçi “halkçı” ve bir dereceye kadar pozitivist felsefeye sahip olmaları ve tüm bu düşünceleri bu ideoloji şekline sokarak ifade etmeleri onları oluşturmada olan bir siyasi “millî” kimlik etrafında birleştiriyordu. İdeoloji din kadar ve hatta ondan güçlü birleştirici ruhsal bir kuvvettir. Bu modern elitin “Türk” olması için ırkan-soy itibarıyla Türk olmasına lüzum yoktu. Nitekim de öyle olmuştur. Türkiye’nin demokratik siyasi hayatında baş yeri olan İttihat ve Terakkinin beş kurucusunun hepsi taşralı idi ve muhtemelen hiçbiri Türk asıllı değildi. Bunların arasında şahsen tanıdığım aile dostumuz olan Dr. İbrahim Temo yüzde yüz Arnavut ve yüzde yüz Türktü. İttihat ve Terakkicilerle olan mektuplarını vermek istediği Türkiye bunları almayınca son çare olarak Arnavutluğa verdi. Aynı şekilde filozof Rıza Tevfik, baba Arnavut, ana Çerkes bir Türktür. Büyük yazar ve düşünürümüz Kamus-u âlem’in yazarı Şemsettin Sami (Fraseri) Arnavut idi ve bugün Arnavutluğun övündüğü “millî” evladıdır. Çünkü Şemseddin Sami bir Arnavut alfabesi hazırlamıştı. Fethi Okyar gibi büyük adamlarımız Pirlepelî bir Arnavut ailesinden geliyordu. Böylece ırkan Türk olmayan bu gibi binlerce entelektüel her bakımdan “Türk”tüler çünkü onlar her şeyden evvel Osmanlı kimliğini ve ruhunu muhafaza eden yenilik taraftarı Cumhuriyetçi modernist kimselerdi ve laik (doğru şekilde) Müslümandılar. Aile içinde konuşulan dilleri ne olursa olsun onların toplum dili Türkçedir. Buraya eskiden çok az bilinen “vatan”ın devlet toprağı ve halk arasında dinle özdeşleştirilmesinin devlet-kişî ilişkilerine yeni psikolojik boyut verdiğini de eklemek gerek. Vatan fikri siyasi ve sosyal alanda ayrılan halk ve elitleri (modernite adına bir kısmı yabacılaşmakta olmasına rağmen) büyük ölçüde birleştirmiştir. Bir şairin söylediği gibi vatan uğruna bazılarımız öldük bazılarımız nutuk çekti. Ben ilave edeyim. Yaşamak zorunda olduğumuz vatana nasıl bağlanırsınız? Bağlanmak için bir yerde onu kişiden üstün fakat biraz da “mukaddes” görmek gerek ama “mukaddeslik” ruhu nereden doğar? Dil ve edebiyat Türkleşmede birinci derecede rol oynamıştır ve elitleri birleştirmiştir, Türkleştirmiştir. Çerkes asıllı Ömer Seyfeddin Türk milliyetçiliğini savunmuştur. Kürtlüğünü (yöresi) gereğinde geçer akçe olarak kullanan Yaşar Kemal bir Türk yazardır. Dili nedeniyle ona ödül kazandıran güç “milliyeti” değil, dilidir. Şahsen o da bunu belirtir. Gerçekten Türk olmayan Arnavut, Laz, Kürt, Boşnak asıllı kimseler 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan yeni edebiyat ve iletişimin ön plana geçmesiyle Türkleşmişlerdir. Yukarıdan siyasi baskı olmadan tarihin akışına uygun yer bulan bu kimlik değişimine benzer kimlik değişmelerinin çok olağan bir gelişme olduğunu ve birçok ülkede görüldüğünü vurgulamak istiyorum. Ama her ülkenin ve toplumun “millî”leşmede tuttuğu yol farklıdır. Fakat “millî”leşme toplumun eski yapısını değiştirerek yeni ve birleştirici şekil almasıyla olur ki Osmanlı toplumunda 1800-1918 ve Cumhuriyet Türkiye’sinde bu olmuştur veya olması gerekmekte idi. Yukarıda ana çizgilerini verdiğimiz “millî”leşme düşüncelerimiz 20-30 senelik gözlemlere ve etüdlere dayanmaktadır. Bu “millî”leşmenin Türkleşerek daha kesin ve belirli bir şekil almasının, yani Türklüğün 1919-23 senelerinde siyasi bilinçlik safhasına ulaşmasının başlı başına incelenmesini ayrı bir yazıda incelemeyi ümit ediyorum. Kısacası bu bilinçlenmede Batı birinci derecede model olmuş ve belirli bir etnik grupla devletin özdeşleşmesi Osmanlı

devletinden kalma kültürel özellikleri bir yana itilerek biraz da tepeden inme şekilde uygulanmıştır. Ama yine kültürel (dil-edebiyatla gerçekleşen Türkleşme yanında siyasi bir Türkleşme de vardır. Osmanlıyı etnik bir Türk devleti olarak görmek ve onun kökenini Orta Asya'ya bağlamak askerî okullarda okutulmaya başladı. Fakat ondan evvel de Osmanlının bir Türk boyutu olduğunu bizzat Mustafa Reşit Paşa, devletin dört direğinden birinin, yani hükümetin fiilen devlet hâkimiyetinin Türklerde olduğunu söylemişti. Tarihçi Ahmet Cevdet Paşa da devleti Türklerin kurduğunu ve "Türkî" olduğunu vurgulamıştı. Bunun yanında Bursalı Tahir'in (1861-1925) uzun ve ciddi çalışma sonucu Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri (1897) kitabının etkisi çok büyük olmuştur. O bir Osmanlı subayı idi. Daha evvel bu yazılar Osmanlı Müellifleri olarak gazetede yayınlanmıştı ki terimlerin zamanla nasıl değiştiğini gösterir. Daha evvel Ali Suavi (ö. 1878) Ulûm gazetesinde "Türk" terimini kullanmış ve siyasi Türkçülüğü --Osmanlı-İslam çerçevesi içinde savunmuştur. 19. yüzyılın sonuna doğru etnik kökeni ve dilleri ne olursa olsun Osmanlı entelektüellerin ezici çoğunluğu kendilerini "Türk" olarak görmekte idiler. Hatta bu konuda etnik kimliği ile "Türk" kimliği arasında seçim yapmakta güçlük çekenler sonunda Kürt asıllı Abdullah Cevdet gibi "Türk" olmayı tercih etmişlerdir. Belki de bu Türkleşme olayının en çarpıcı örneğini hanedan oluşturur. Dönemine 1876'da bir Osmanlı sultanı olarak başlayan II. Abdülhamid İslamcılığı da yaydıktan sonra nihayet yüzyılın sonunda kendisinin de, Müslümanlığı önde kalmak şartıyla Türk olduğunu açıkça söylemeye başlamıştır. Sultan Reşat ise Osmanlı Tarih Tetkik Cemiyetini kurarak Osmanlı tarihinin "millî" tarih olarak incelenmesini sağlamıştır. Zamanın en ünlü tarihçilerinin üye olduğu ve Türkiye'de tarihi "millîleştirme" çabalarına öncülük yapan bu cemiyet değişerek bugünkü Türk Tarih Kurumu şeklini almıştır. Büyük Millet Meclisi'nin Cumhuriyet'i ilan etmesi ve ismini Türkiye olarak koyması aslında yüz seneden beri oluşan büyük bir sosyo-kültürel değişimin son safhasıdır. Ama bu millîleşmenin Osmanlının çizdiği kültür ve tarihî çerçeve içinde oluşup oluşmadığını başka bir yazıda ele alacağız. Fakat bu konuları ele almadan evvel Türkiye'de olup bitenleri anlatacak ve doğru şekilde anlayacak bir entelektüel gruba olan ihtiyacı vurgulamak istiyorum. Daha evvel yazdıklarımızda bazen yöneticileri yani elitleri kınadığımız bazen ise onların liderliğini ve ilerlemedeki rollerini ön plana çıkardığımız görülür. Çelişki gibi görünen bu yaklaşım bizim yanlış değerlendirmemizden kaynaklanmıyor. Elitlerin bazen savunduklarını sonra reddetmeleri çok kez onların devletle olan ilişkilerinden ve devletten bekledikleri çıkarlarını korumak istemelerinden kaynaklanır. Bir de bunların üstünde siyasi elit kültürü, değerleri vardır ki bunları bir yana koyup olayları soğukkanlıkla incelemek, anlatmak güçtür. Türkiye'de siyasi ve kültür elitlerinin bu Osmanlı ortaçağından kalma halktan üstün oldukları yaratılış inanışları ve gururları vardır. Bu anti demokratik davranış onların çağa uymalarını ve kendi toplumlarını anlamalarını engellemektedir. Fakat sağlam düşünen, geçmişi ve o nedenle geleceği sıhhatli gören yeni bir kuşak doğmaktadır. Bu yazıları onlara ithaf ediyorum. BİTTİ

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Demokrasi, Muhalefet ve MHP

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 20.04.2008

Demokrasi sağlam bir muhalefetle gerçekleşir, güçlenir. Muhalefetin demokrasiye inanması ve onu savunması gerek. Türkiye'de demokrasinin bu kadar seneden beri rayına oturmamasını geniş çapta muhalefet partilerinden gereken desteği her zaman alamamasına bağlamak mümkün. Türkiye'nin ana muhalefet partisi CHP'dir. CHP'nin tek parti yönetimini kurduğu bilinen bir gerçektir. Bu yönetim tek parti döneminin en azılı sayılabilecek 1938-45 yıllarında uygulanmıştır. Parti Atatürk'ün ismini ileri sürerek bu yöntemi meşrulaştırmak istemiştir. Fakat İnönü'nün sayesinde CHP, 1945-46 yıllarında demokrasinin yerleşmesine önayak olmuştur. Bizzat kendisinin koyduğu birçok yasayı değiştirerek demokrasinin önünü açmıştır. Laikliği, din aleyhtarı pozitivist bir ideoloji olmaktan çıkarak dindarlığın düşmanı olmaktan da kurtarmaya gayret etmiştir. Buna

rağmen bazı eski pozitivistler CHP'li olsun olmasın, dini ve inancı gerici, yobazlık olarak görmekte devam etmektedirler. Şüphesiz ki 1960 1980 arası CHP'nin sivil idarenin tekrar kurulmasında ve demokrasinin ayakta kalmasında büyük hizmeti olmuştur. CHP, halka ve demokrasiye yaklaştığı ve demokrasiyi savunduğu sürece halktan destek görmüş ve 1970'lerde iktidar olmuştur. 1981'de parti kapatılmış ve bazı bölünmeler geçirdikten sonra Eylül 1992'de tekrar kurulmuştur. Yeni CHP'nin eski CHP ile ilgisi kalmamıştır. Bunu ispat etmek kolaydır. Buna rağmen yeni CHP eski CHP'nin mirasına konmak için elinden geleni yapmış ve şeklen kimsen de olsa başarı sağlamıştır. Çünkü dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de bir parti sadakati vardır. Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşan idealist, ileriye donuk vatansever ruh ve eski tarihsel kimliği modern ulus kimliğine dönüştürmek çabaları halen sürmektedir. Fakat CHP bugün bu beklentileri demokrasiye dönüştürecek ve çağına uyduracak bir halkçı ruha ve entelektüel güce sahip olmadığı gibi, demokrasiden de gittikçe uzaklaşmaktadır. 1950'den sonra CHP'ye hayat veren güç onun demokrasiye inancı ve demokrasiyi savunması idi. Bugün CHP bu tarihi tutumunu değiştirerek demokrasinin yok edilmesinden kendine pay çıkarmak ister gibi gözükmektedir. Türkiye'nin sağlam genç ve demokrasiye inanmış güçlü bir muhalefet partisine can alıcı derecede, acil ihtiyacı vardır. Bu parti Milliyetçi Hareket Partisi olabilir. Elli yıl Türkiye'nin iç siyasetini incelemiş bir kimse olarak MHP'nin geçmişini çok iyi biliyorum. MHP'nin aşırı, tek yanlı bir milliyetçilik ve sert rejim savunan devletçi bir imajı vardır. MHP'nin AB üyeliği ve Kıbrıs konusundaki tutumu da bilinmektedir. Fakat bu olumsuz imajı yok olma yolundadır çünkü MHP'nin ideolojik olarak ortaya kayması ve demokrasiyi benimsemesi bir gerçektir. MHP gerçek demokrasiye doğru yol almıştır. Kanımca, MHP de AK Parti'ye benzer derin bir değişme içindedir. AK Parti, Refah Partisi'nin siyasi İslamcılığından uzaklaşarak demokrat, laik bir parti haline gelmiştir ve demokrasiye büyük katkısı olmuştur. MHP bugün gittikçe demokrat ve kısmen geleneksel bir parti durumuna girmekte ve böylece çok taraftar kazanmaktadır. Parti başkanı Sayın Devlet Bahçeli ile ancak bir kez ayak ustu konuşabildim fakat onun ve parti ileri gelenlerinin yazdıklarını, söylediklerini ve icraatlarını yakından izledim. Sayın Bahçeli kanımca Türkiye'nin çok büyük ihtiyacı olan gerçek demokrat, laik ve modernist etkili bir lider olabilir ve milliyetçiliği, vatanseverliğe dönüştürebilir ki bu terimler farklı bir millet anlayışını ifade etmektedirler. Son olaylar nedeniyle turban ve demokrasi konularında gösterdiği cesaret ve dirayet halk nazarında ona büyük prestij ve güven kazandırmıştır. MHP bu demokratik davranışları sürdürür ve programında da gereken değişiklikleri yaparsa CHP'nin yerini alarak ana muhalefet partisine haline gelmesi mümkün ve lüzumludur. AB konusunda, ekonomik rejim ve başka alanlarda tutumunu yumuşatır, halkçı olur ve dünya koşullarına uygun hareket ederse önümüzdeki seçimlerde belki de MHP iktidar olabilir. Bunun için şüphesiz ki MHP'nin halk arasında yasayan Cumhuriyet ruhunu, halkçılığı ve demokrasiyi her bakımdan benimsemesi ve programına sokması gerek. CHP bunu başaramamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarının idealist ruhu tüm ülkeye aittir ve Türkiye siyasi düşüncesini ve kimliğini oluşturur. MHP Cumhuriyet ruhunu ve idealini en iyi şekilde anlayarak canlandırabilirse hem sağdan, hem soldan hem muhafazakârlardan büyük destek görebilir. Üstelik laiklik konusunda kuşku uyandırmayacağı için bu konuyu siyasi emellere alet olmaktan da kurtarabilir. Sonuç olarak MHP dünya koşullarını ve Türkiye'nin geçirdiği ve geçirmekte olduğu köklü sosyal ve siyasi değişimleri doğru değerlendirip ona göre bir politika izlerse yurdun siyasi hayatına ve geleceğine büyük hizmet etmiş olacaktır.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

AK Parti, Atatürk'ü devletçilerin elinden kurtarmak zorunda...

Bugün Türkiye onun daha hızla ilerlemesini önleyen ve halkının tarihinin ve kültürünün hak ettiği seviyeye çıkmasını yavaşlatan engelleri demokrasi sayesinde bulmak ve gidermek yolundadır. Bu toplumun gücü ve ilerlemesi mutlaka idare edenlerle idare edilenlerin kültürel, sosyal ve siyasal bakımdan mutabakatına (uyuşmasına) bağlıdır. Bu uyuşma ancak halk oyu ile iktidar olmaya yani demokrasiye bağlıdır. Türkiye’de bu düşünce bir türlü yerleşmiyor. Evet, yerleşmiyor. Çünkü, gerçek devlet gücünü elinde tutan gruplar ve kurumlar mevkilerini, çıkarlarını ve sosyal saygınlıklarını belirli bir ideolojiye sarılarak ve ideolojiye meşruiyet ve yücelik sağlayacak temeller bularak davalarının mukaddes olduğuna kendilerini inandırırılar. Türkiye’de devleti temsil eden gruplar ve kurumlar seçimlere ve demokratik gelişmelere rağmen güçlerini büyük çapta muhafaza etmektedirler. Çünkü aynı elitist grup kendi kültürünü paylaşan küçük fakat etkili bir grup yetiştirmiş ve ondan destek almaktadır. Bu devletçi grubun ideolojisi laikliktir. Özel siyasi bir anlama sahip bu laikliği meşrulaştıran ve adeta mukaddes bir hale sokan “modernizm” ve modernizmle bir tutulan Atatürkçülüktür. Fakat bu “modernizm” ne Türkiye gerçeklerine, tarihine ve ne de Atatürk’ün söylediklerine, yazdıklarına ve düşündüklerine uygundur. Tam tersine laikliği, din, bilhassa İslam karşıtı materyalist bir şekilde yorumlayan bu grup ayrıca kendine “laik” bir milliyetçiliğin temsilcisi olarak bakmaktadır. Aslında bu yaklaşım hem Atatürk’ü hem dini reddeden materyalist ırkçı bir milliyetçiliktir. Onlar, halkın ezici çoğunluğunun Atatürk’e verdiği Gazi ismini herhalde geleneksel-tarihsel çağrısından korktukları için kullanmamaya özenmektedir. Misak-ı Milli ve Kurtuluş Savaşı zamanında kabul edilen “millet” tanıtımı sonradan çok değişik şekilde tarif edilen “millet”ten farklıdır. İki “millet” tanıtımını birbirinden ayıran ana fark, laikliğin çok farklı tanıtımıdır. Birinci “millet” tanıtımındaki laiklik dünyevilik şeklinde olmasına karşılık, ikinci “millet” tanıtımı alabildiğine pozitivist ideolojik bir tanıtımdır. Bu farkları Türk Ocakları ve Halkevlerinin millet ve laiklik anlayışları çok iyi ifade etmektedir. Bugün halk AK Parti hükümetini büyük oy farkı ile seçmiş olmasına rağmen ve bu hükümetin laik, cumhuriyetçi, Atatürkçü olduğunu ısrarla söylemesine ve demokrasiyi güçlendirecek birçok kararlar almasına rağmen küçük bir grup bu hükümete halen kuşku ve şüphe ile bakmaktadır. Eğer AK Parti hükümeti söylediklerinden farklı bir siyaset güder ve bu kesin ispatlanırsa onu halk demokratik yoldan giderek iktidardan uzaklaştıracaktır. Bir yerde tersi ispat edilinceye kadar bir hükümetin söylediklerini kabul etmek demokrasinin ve huzurun gereğidir. Diğer yandan AK Parti hükümetinin yalnız Meclis çoğunluğuna güvenerek istediği zaman istediği şekilde bir siyaset yürüteceğini düşünmesi de Türkiye gerçeklerine uymamaktadır. AK Parti Atatürk’ü devletçi grubun elinden kurtararak, gerçekte olduğu gibi kendisine ve tüm millete ait olduğunu anlatması ve kabul ettirmesi gerektir. Bu konuyu biraz daha açmak yerinde olacaktır.

Her şeyden evvel sunu belirtmek yerinde olur. Atatürk’ün yalnız laik ve modernist taraflarını vurgulamak yeterli değildir. Onu halk nazarında canlı tutan ve kalbinde yaşatan birçok yönlerini de dile getirmek gerek. Her taraftan yapılan solcu, kurtçu, İslamcı, hücumlara rağmen Atatürk halk gözünde değerini ve gücünü koruyor. Bugün Atatürk hayatta olsaydı, Türkiye’nin geçirdiği değişmelere, bilhassa halkın nihayet iktidarı eline alma gayretini çok olumlu karşılayacağına eminim. Atatürk halkçı bir ruha sahip gerçek demokrasiyi hedef almış bir liderdir. Atatürk Cumhuriyeti ve onun karşılaştığı birçok sorunu, günün koşullarına ve ihtiyaçlarına göre anlamak ve ona göre çözümlemek gerektiğini öngörmüştür. Atatürk’ün bazı sert kararlarının ötesine giderek bunların temelinde yatan ana hedeflerini görmek gerek ki bu da demokratik, medeni, özüne bağlı bir toplumdur. Bu söylediklerimi Atatürk’ün birçok konuşmalarına ve beyanatına dayandırarak ispatlamak kolaydır. Türkiye’de yapılan tartışmalar, her gün gazete sütunlarını dolduran yazılar (bunların arasında önemli ve özlü olanlar nedense etkisiz kalıyor) moderniteyi ve muhafazakârlığı birbiriyle uzlaşamaz olarak görmektedirler. Gerçekten, moderniteyi geleneksel kültürü, tarihi ve özümüzü inkâr ederek her gün değişen modaya uymak olarak görenler çoktur. Buna karşılık muhafazakârlığı (tutucu terimi hem yanlış, hem aşağılatıcı ve hem de Türkçeye uymamakta) eskiyi diriltmek, aynen yaşatmak, her değişmeye karşı gelmek olarak görenler ve savunular da vardır. Aslında Türkiye’de yapılan siyasi, sosyal tartışmaların birçoğu genelde ya yapmacık

modernizmi hatta sert bir iradeyi savunuyor veya dolambaçlı yollardan giderek demokrasi ve hürriyeti savunur gözükmekle beraber "devr-i saadete" dönmeyi arzuluyor. (Hatırlıyorum, Osmanlı ile ilgili bir konuşmada zatın birisi bugün mühendislerin yaptığı evlerin Osmanlı dönemi binalarından çok daha kotu olduğunu savunmuştur.) Hâlbuki gerçekte Türkiye basmakalıp, yüzeysel "moderniteyi" savunanların ve "devr-i saadeti" özleyenlerin beklentilerinden çok farklı şeyler özlemekte ve o şekilde değişmektedir. Bugün Türkiye özlü bir moderniteyi ve ileriye donuk bir geleneği birleştirerek değişiyor ve kimliğini modernleştiriyor.

Son 2007 seçimlerinde halk birçok baskı ve tehdide rağmen AK Parti'yi 2002'ye kıyasla çok daha büyük bir çoğunlukla iktidarı getirdi. Halk bu sehimlerde büyük olgunluk ve cesaret göstererek siyasi modernitenin ve bizzat Kurtuluş savaşının temelinde yatan ana düşünceyi, 1921 ve 1924 Anayasaları'nda ifade edildiği gibi "iktidar bilâ kayd ü şart milletindir" ilkesiyle gerçekleştirmiştir. Bu ilke 1961 ve 1982 Anayasaları'nda "yeni" Türkçe ile "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" (1961 Anayasası (madde 4) Türk milletindir terimi kullanmış, 1982 Anayasası (madde 6) "Türk" terimini kullanmamıştır.

Demokrasinin getirdiği hürriyet sayesinde halk iktidar sahibi kimselerden onun anladığı, beklediği ve iki yüz yıldan beri özlediği fakat bir türlü ulaşamadığı gerçek demokrasiyi, insanlığı, özgürlüğü ve refahı istemektedir. Halkın istediği modernite yaşam ve düşünce bakımından hem çağına uygun hem de kendi kültürüne, karakterine ve özüne bağlı kalacak demokratik bir modernitedir. Tekrar edelim. Türkiye'de halk toplumun düşüncesi ve duygusuna aykırı düşen pozitivist maddiyatçı bir laiklik üzerine oturtulmuş bir modernite veya geriye dönük eski yüzyılların özlemi ile yaşayan bir idare istemiyor.

Bugün devlet-toplum dycotomisinde (birbiriyle ilişkisi olmayan ikilik) ancak demokrasinin getirdiği hürriyet ve güvenlik sayesinde tartışılarak sağlam bir sonuca bağlanabilir. Bunun için de ana hedef halk ile devleti, yani idare edenle idare edileni bir araya getirerek ortak bir ruh ve amaç yaratmaktır. Böyle ortak bir görüş ve düşünce birliği ancak demokrasi ve ekonomik gelişme sayesinde gerçekleşebilir. Bunun için de Atatürk'ü ayırıcı değil birleştirici bir güç haline getirmek gerek. Atatürk'ü olduğundan farklı göstererek onun adına kendi ideolojilerini uygulamaya çalışanlar kadar Atatürk'ü yok sayarak onun Türkiye'ye demokrasi, modernizm ve yeni kimlik yollarını açtığını unutanlar da hatalıdır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü gerçek temel fikirlerine bağlı kalarak anlamak ve anlatmak gerek. Bunun için de Cumhuriyeti, yurdun fikir ve kimlik davalarını milletin dinine, kültürüne, tarihine ve aynı zamanda çağdaş medeni ölçülerine uygun anlatmak gerek. Bu görevi gereği gibi yerine getirecek yeni insanlara ve kurumlara ihtiyaç vardır. Halkın ezici çoğunluğu Türkiye'de cuntacı bir idarenin kurulmasına karşı olduğu kadar yargı darbesine de boyun eğmeyecektir. Türkiye bugün kendisini gerçek demokrasiye götürecek bir devrimin içindedir. Halk-millet nihayet her anayasada yazılı olan "hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir" prensibini kendi gücü ile gerçekleştirmektedir.

Yarım yüzyıl Türkiye'nin siyasi hayatını bîtaraf olarak incelemiş bir kişi olarak benim sarsılmaz inancım budur: Türkiye'de tek yanlı dar ufuklu bir modernite veya değişmeyi benimsemeyen bir muhafazakârlık devlete tam hâkim olursa her ikisinin de eninde sonunda demokrasiyi yok edip yerine faşist bir rejim kuracağı muhakkaktır. Fakat demokrasiyi benimsemiş halk bu tip bir rejime karşı sert bir direniş gösterecektir.

Yine MHP üzerine düşünceler

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 18.05.2008

MHP hakkında yazım bazı yorumlara ve sorulara yol açtı. Durumu kendim ve bilhassa Türkiye'nin siyasi tarihi açısından tekrar ele almak istiyorum. Benim açımdan MHP siyasi ve sosyal bir olay, sosyologların deyimiyle incelenmeye değer bir "case"dir. Siyasi partiler tarihi açısından bakıldığı zaman MHP'nin Cumhuriyet döneminde kurulan 260 kadar parti içinde özel bir durumu vardır. 1954'ten beri şekil ve isim değiştirerek bugüne ulaşmış, ülkenin üçüncü partisi olmuştur. Demek ki bu partinin savunduğu fikirleri tutanlar vardır. Siyasi partiler hakkında verilen hükümler zamanla değişebilir. Terakkiperver Parti 1925'te, Serbest Fırka 1930'da kapatılmıştır. Resmî görüşe göre bu partiler irticayı körükledikleri ve Cumhuriyet rejimini tehlikeye soktukları için kapatılmıştır. Hâlbuki bu partilerin böyle amaçlar gütmedikleri ve kapatılmalarının hatalı olduğu ve Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini geciktirdiği bugün kabul edilmektedir. Bizzat rahmetli İsmet İnönü Terakkiperver Parti'nin kapatılmasının hata olduğunu söylemiştir. Hayatta olsa idi bugün Anayasa Mahkemesi önünde bulunan dava hakkında da aynı şeyi söyleyebilirdi. Bu gerçekleri göz önünde tutarak, MHP'ye, evvelden peşin verilen hükümler ve kararlardan kurtularak bakmak gerek. Bir örnek vereyim. Osmanlı devletinin kuruluş yıldönümü münasebetiyle Ankara'da toplanan bir konferansta konuşan devlet adamları ve parti başkanları arasında Sayın Devlet Bahçeli de vardı. Çok güzel bir konuşma yapmıştı. Yanımda oturan tanınmış bir profesör arkadaşına dönerek Bahçeli'nin konuşmasının çok kaliteli olduğunu söyledim. Arkadaş ise konuşmanın gerçekten iyi olduğunu fakat Bahçeli'yi siyasi tutumundan dolayı beğenmediği için konuşmasını da asla önemsemeyeceğini söyledi. Hâlbuki ben konuşmayı Bahçeli'nin mantıklı düşünen, gerçekleri görebilecek kapasitede bir insan olduğunun bir delili olarak görmüştüm. Simdi asıl konuya dönelim. Ben siyasi partilere ülke insanlarının düşüncelerinin, kaygılarının, özleyişlerinin bir ifadesi olarak bakmaktayım. Siyasi partiler ülke idaresine sahip olma amaçları yanında topluma tepeden inme kabul ettirilen kararlara karşı bir protesto olduğu kadar haksızlıkları ve yanlışlıkları düzeltme vasıtalarıdır. Barış içinde, düzenli bir şekilde halk desteğiyle düzeltilen yanlışlar veya toplum arzusuna ve özlemine uygun alınan kararlar toplumsal barışı güçlendirir ve sonunda demokrasinin yerleşmesini sağlar. Mahkûm edilen bir fakir veya parti bir süre sonra aklanır, görüşlerinin olağan olduğu kabul edilir. Çok sene evvel İstanbul Üniversitesi'nde bir doktora seminerinde sendika kurma hürriyetinin demokrasinin temel taşlarından biri olduğunu savunduğum için sosyalist-komünist olarak ilan edildim. Bugün sendika kurma hürriyeti o kadar olağan hale gelmiştir ki sözü bile edilmiyor. Londra Dışişleri Konseyi'nde yaptığım bir konuşmada Türkiye'de din hürriyetinin demokrasinin ölçüsü haline geldiğini, laikliğin Türkiye koşullarına göre anlaşılmasını söyledim. Bu konuşma yayınlandı ve onu okuyan bir dost bana "Sen artık reaksiyoner bir dinci olmuşsun" dedi. Hâlbuki o tarihlere kadar eski laikliğin baş mimarı olan CHP tutumunu değiştirmiş ve din hürriyetini genişletmişti. O sıralarda evimde misafir ettiğim rahmetli Bülent Ecevit'le Türkiye'deki laikliği tartışmıştık. Rahmetli Ecevit CHP'nin bu konuda yeni yol izlemesi gerektiğini kabul etmiş fakat bazı parti üyelerinin bu konuda katı düşündüğünü söylemişti. Kanımca laiklik konusunda kırk yıldan beri yapılan tartışmaların sonu gözük müştür. Bugün önünde bulunan davada Anayasa Mahkemesi'nin vereceği tarihî karar bu tartışmaları uzatabilir, ağırlaştırabilir veya kısaltabilir, bitirebilir. Laiklik tartışmalarının Türkiye siyasi hayatını, düşüncesini ve demokrasisini nasıl etkilediği aşîkârdır. Laikliğin bir süre bir devlet-eliti tarafından nasıl tepeden müdahalelerle yürütüldüğüne ve din karşıtı bir din haline getirildiğine, halkın temel inancına hürmet etmeden uygulandığına ve böylece sonsuz sorunlar yarattığına işaret etmeyi uygun buluyorum. Fakat sonunda serbest tartışma sayesinde laiklik hem demokrasiye hem halkın isteğine uygun bir biçim alma yoluna girmiştir. Bugün hâkim ana görüş, inanç ve din hürriyetinin temel insan haklarının bir parçası olduğu merkezindedir. Başka bir deyimle demokratik tartışma sonucu din ve inanç hürriyeti dünyevileşmiş yani "laik"leşmiştir. Türk halkının ezici çoğunluğu kanımca laikliğe siyasi rejim olarak değil, kişinin görüşüne göre değişen bir değer olarak bakıyor. Şimdi tekrar MHP'ye gelelim. Daha evvel belirttiğim

gibi; benim için MHP sosyolojik, tarihî ve Türkiye’de çeşitli kesimlerin düşüncelerini kapsayan fakat pek de iyi bir senteze ulaştırmayan bir “case” yani sosyo-politik bir olaydır. Partiye yalnız dış görünüşü ile değil, iç dinamiklerine uygun olarak bakmak gerek. Türkiye’de pek konuşulmayan bazı konuları ele almış ve bunun için köşeye sıkıştırılmıştır. Konuştuğum yabancılar Türk insanını tecrübe hazinesi, içi duygu, dışı güç dolu, dünyaya açılmak isteyen bir dinamo olarak görmektedirler. Fakat siyasete gelince; karşı görüşlere sahip olanlarla, bu iyi, sakın insanların biraraya gelerek, soğuk kanla tartışarak, hoşgörü içinde anlaşmaları pek mümkün olmuyor. Her şey bir yerde kişiye ve onun fikirlerine bağlanıyor, kişinin ve fikirlerin değişmeyeceğine kesin hükmediliyor. Türkiye’de bir süre kalmış yabancılar şöyle diyorlar: “Siz sahip olduğunuz kafa gücünüzü, inanç kudretinizi, sanat kabiliyetinizi, cesaretinizi birleştirerek kolektif hareket edebilirsiniz dünyayı değiştirebilirsiniz. Yapamıyorsunuz çünkü her biriniz ya sultan veya Atatürk olmak istiyorsunuz.” Bu zihniyetle demokrasi olmaz. Birçok kimsenin MHP hakkındaki görüşlerinin ana kaynağı, rahmetli Alparslan Türkeş ve onun Turancı, tek yanlı milliyetçi fikirleridir. Hâlbuki Türkeş MHP kurucusu olmadığı gibi, zamanla bazı fikirlerini de değiştirmiş, devlet idaresine ortak olmak fikrini, devlet tarafından tutuklanınca değiştirmiş, demokrasinin meziyetlerini takdir etmeye başlamıştır. MHP üç veya dört bölümden oluşan bir partidir. Cumhuriyetçi muhafazakâr parti olarak 1983’te kurulmuş ve Mehmet Pamak, Hacı Ahmet Özsoy, Ali Koç, Abdülkerim Doğru vs. başkanlığında faaliyet göstermiştir. Sonra 1985’te parti ismini Milliyetçi Çalışma Partisi olarak değiştirmişti ve Türkeş başkan seçilmişti. Diğer yandan MHP başka partilerle birleşmiştir. 1950’lerin başında Millet Partisi kurulmuş, bir süre sonra kapatılmıştı. Kendine mahsus bir tarihi olan Millet Partisi tekrar kurulmuş, Köylü Partisi’yle birleşerek 1954’te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) olarak ortaya çıkmıştır. 1961 seçimlerinde üçüncü parti olarak koalisyon hükümetinde yer almıştır. Sonra İnönü ile koalisyonu karşı çıkan Osman Bölükbaşı --nedenleri ilginçtir- partiden ayrılmış ve 1962’de tekrar Millet Partisi’ni kurmuştur. Bu arada Türkeş yanlısı, çoğunluğu 14’lerden oluşan bir grup CKMP’ye katılmış ve 1965’te Türkeş başkan seçilerek Enis Alkaygen’in yerine geçmiştir. Parti, eylül 1969’daki olağanüstü Adana Kongresi’nde Milliyetçi Hareket Partisi ismini almıştır. MHP, aralık 1980’de kapatılmış, sonra parti yasağı kalkınca tekrar kurulmuştur. Parti 1992 Kongresi’nde feshine ve mal varlığı, rozet, vs.’yi Milliyetçi Çalışma Partisi’ne devretmeye karar vermiştir. Nihayet 1993’te Milliyetçi Hareket Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi’ne katılmıştır. Milliyetçi Çalışma Partisi ise isim değiştirerek Milliyetçi Hareket Partisi olmuş, Türkeş başkan seçilmiştir. (Kaynak: Cumhuriyet Donemi Siyasi Partiler, Derleyen: Mete Kaan Kaynar ve arkadaşları, (İstanbul, İmge, 2007, sa. 100, 196). Ayrıntılara girmeden verdiğim bu genel bilgi, MHP veya onunla birleşen partilerin ideolojik, felsefi bir arayış içinde olduklarını gösteriyor. Parti bir ara militan bir şekilde hareket etmiş, fakat zamanla militanlıktan vazgeçmiştir. 1960-1970’lerde amaca ulaşmak için şiddeti kestirme yol olarak tercih edenler çok olmuştur. Bir örnek 1960’larda kurulan Fikir Kulüpleri’dir. Düşünce alanında Türkiye’nin sorunlarını barış içinde tartışmak isteyen bu kuruluşlar az zaman sonra “eylem” isteyen gruplar tarafından ele geçirilmiş ve ismi değiştirilerek solcu bir eylem aracı haline getirilmiştir. Sağ (burada MHP’nin önemli yeri vardır) ve sol çatışmalarının yurda büyük zarar verdiği kesindir. Fakat bir yerde bu çatışmalar istemeyerek de olsa demokrasiye geçişi hazırlamıştır. Çünkü sağ ve sol her ikisi de ancak demokrasi sayesinde ayakta durabileceklerini 1980’den sonra çok daha iyi anlamışlardır. Gerçekten 1980 askeri müdahalesi Türkiye iç siyasetinde bir donum noktası olmuştur ki, bu MHP için de geçerlidir. Bugün yeni ve genç bir kuşak --bir kısmı militanlardan oluşuyor- ortaya çıkmış ve demokrasi savunucusu olmuştur. MHP’ye katılan partilerin kurucu veya liderleri arasında Ahmet Tahtakılıç, Enis Akaygen, Fuat Arna, Hasan Dinçer, Osman Bölükbaşı, Ahmet Oğuz gibi Türkiye’nin tanınmış isimleri vardır ki, bunları kimse aşırı ideolog sayamaz. Fakat bu kişilerden daha önemli olan, MHP’ye katılan partilerin siyasi eğilimleridir. Bu eğilimleri “Çalışma”, “Millet-Milliyetçi”, “Köylü”, “Muhafazakâr”, “Hareket” terimleri ifade eder ki, bu terimlerin her biri, bir kısım halkın paylaştığı fikirlerin ideolojik ifadesidir. Dikkat edilirse MHP’yi oluşturan partilerin hiçbirisi İslam terimini başlık olarak almamışlardır. Her ne kadar MHP İslam-Türk sentezinden söz etmiş ve din konusunda çok geniş bir hürriyet tanımıştır. Diğer yandan “Millet”, “Milliyetçilik” yani siyasi kültürel kimlik konuları halen toplumu çok yakından ilgilendirmektedir. Bir yerde “Türk”, “Türkiye” terimleri üzerinde tartışmanın hâlâ devam etmekte

olması, milli kimliğin yalnız vatandaşlığa bağlanamayacağını göstermektedir. Aynı şeyi "Köylü" terimi hakkında da söylemek mümkündür, çünkü toplumun önemli kısmı, belki yüzde 40 civarında, halen köyde yaşamaktadır. Bu köy gerçeğine rağmen Türkiye'de güçlü bir köylü partisinin kurulmaması toplumun çok önemli bir özelliğine işaret etmektedir. Elitist Jakoben bir geçmişe sahip bir ülkede neden sınıfsal bir partinin kurulmaması (TİP'i bir yana bırakıyorum) üzerinde önemle durulacak bir konudur. "Muhafazakâr" (tutucu yanlı bir terim) terimi ise Osmanlı muhafazakârlığı, İslam din muhafazakârlığı veya tek parti devri muhafazakârlığı olarak düşünülebilir. Kemalist muhafazakârlığın da geçerli bir konu haline geldiğini söyleyebiliriz. Kanımca MHP bugün Türkiye'nin karşılaştığı bazı sorunları ve eğilimleri ifade etmektedir. Tüm bu eğilimler tartışılabilir, tutunup tutunamayacakları anlaşılabilir ve böylece Türkiye demokrasisine büyük katkıda bulunabilir. Ana hedef Türkiye'de demokrasinin ayakta kalması, kökleşmesi ve güçlenmesidir. Eninde sonunda MHP hakkında verilecek hüküm onun demokrasinin yerleşmesine yapabileceği katkıya bağlıdır. Eğer MHP derin değişiklik yapar, demokrasi ruhunu benimser, eski tip devletçiliğinden vazgeçip gerçek manada sosyal ve demokratik bir parti haline gelirse siyasi hayata büyük katkı yapmış olabilir.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Büyük değişime hazır olalım

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 22.06.2008

Dünya görülmemiş bir değişikliğin arifesindedir. Değişmeyi gerektiren ana nedenler arasında AB kurulmasını, globalleşmeyi, Çin'in, Hindistan ve belki Rusya'nın dünya çapında siyasi ekonomik güç olarak yükselmesini, tüm dünyada orta sınıfların büyümesini ve tüketim maddelerine bilhassa tarım ürünlerine ve enerji kaynaklarına olan ihtiyacının alabildiğine artmasını sayabiliriz. Bunlara ilişkin olarak iletişimin, eğitimin ve demokrasinin gelişmesi, kişi hürriyetini ve kişisel seçim hakkını ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Her yerde tabandan yükselen insanlar eşitliğin, demokrasinin savunucuları oldukları gibi sosyal gerçekleri akılcılığı ön plana geçirmektedirler. Bu değişimin öncülüğünü yapan ABD dünyayı etkileyecek bir dönüşüm arifesindedir.

OBAMA İLE GELEN DEĞİŞİM . Barak Obama'nın zaferiyle neticelenen ön seçimler bu değişimlerin ilk adımı olabilir. Ön seçimlerin başladığı beş ay evvel Obama'nın seçimleri kazanması imkânsız gözükmekte idi. Karşısında Hillary Clinton gibi zeki, siyasi taktikleri çok iyi bilen, büyük mali ve manevi desteğe sahip bir şahsiyet vardı. Üstelik Obama'nın babasının siyah ve Müslüman olması ve kendisinin maddi güçten mahrum olması onun durumunu bir kat daha güçlendirmekte idi. ABD seçim kampanyasını adım adım izlemiş ve parti siyasetini bilen bir kimse olarak gördüğüm olaylar beni derin hayretlere düşürdü. Obama'nın ana gücünü oluşturan ilk defa oy verecek gençlerdir. 18-30 yaş arası beyaz ve siyah gençler ve eğitim görmüş oldukça varlıklı kimseler, siyahlar, liberaller ve Irak savaşına karşı çıkanlar. Obama kampanyasına mali destek vermişlerdir. Gönüllü olarak çalışan gençler milyonlarca kimsenin oy vermesini sağlamışlardır. Clinton ise para desteğini şirketlerden, zenginlerden, lobicilerden almıştır. Obama'ya İnternet yolu ile milyonlarca sıradan kimsenin verdiği para Clinton'a verilen meblağı birkaç kat geçmiştir. Obama içten gelen bu destek sayesinde bir halk seferberliğini gerçekleştirmiştir. Obama seçim kampanyasının ana temeli "change" yani değişim ve "yes we can" (evet biz --halk- bunu yapabiliriz) çağrısı vardı. Obama'nın vaat ettiği değişim nedir? Gerçi Obama Washington'u değiştireceğiz diyerek soruya genel bir karşılık vermekle yetinmişse de değişim vaadi çok daha kapsamlı gözükmektedir. **HALKÇI DEMOKRASİ** . Değişecek olan ABD'nin iki yüz yıla yakın bir zamandan beri kısmen değiştirdiği fakat Anglo-Sakson ırkından olmayanları halen ikinci sınıf insan sayan alışkanlığı. Bunun yanında değişimin amacı Amerika'nın basını, finans hayatını, kongresini ve Cumhurbaşkanlığını etkileri altında tutan küçük bir grubu ikinci plana itmektedir. Onların yerine halkın büyük çoğunluğunun düşünce ve isteklerini ön plana koyacak yeni halk elitlerini vazife başına getirmek, değişim

vaatlerindendir. Obama'yı destekleyen halkın istediği değişiklik sosyal devrim değil eşitliği (ki bu ABD'nin idealidir) ve halkçı demokrasiyi gerçekleştiren bir kafa, fikir, değer ve idare değişikliğidir. Bunun gibi gerçek demokratik değişiklik isteyenler arasında ABD'nin aristokrasisini oluşturan Kennedy ailesi gibi binlerce yüksek sınıfa mensup kimseleri görmek mümkündür. Bunlar Obama'yı desteklemektedir. Evanjelistler, yani dini ön plana koyanlar, ırkçılar, aşırı milliyetçiler "demokrasi" adına dünyaya hâkim olmak isteyen emperyalistler ve militaristler gibi birçok grup gücünü yitirmiş değildir. Fakat Bush idaresinin geniş çapta destekleyen bu grupların gücü azalmış ve halk desteğini kaybetmiştir. Destek yüzde 28'e düşmüştür. 'AMERİKAN RÜYASI'. Halkın Obama'dan beklediği gerçek demokrasi ve bir bakıma Amerika'nın temelinde yatan ideallere uygun bir yaşamı gerçekleştirmektir. Zaten bu beklentiler yavaş yavaş gerçekleşme yoluna girmiş gibi gözüküyor. Amerikan toplumu büyük bir değişim geçirmiştir. Kasım'da yapılacak seçim bu değişikliğe siyasi damgasını vuracaktır. Müslümanlara karşı körüklenen şüphe, korku ve baskılara rağmen birçok Müslüman halen ABD'de yükselme imkânları bulmaktadır. Son günlerde gözüme işen iki örnek vereyim. Arap asıllı Mohamed A. El-Erian Harvard Üniversitesi'nin 42 milyar dolarlık vakfını bir süre idare ettikten sonra eski şirketi büyük sigorta kuruluşu Pimco'ya başkan olarak dönmüştür. (Pazarlar Çarpıştığı Zaman adlı kitabı yeni yayınlandı.) ABD'nin en etkili Dışişleri Konseyi'nin idarecileri ve Foreign Affairs dergisi editörü Ferit Zekeriya bugünden (1 Haziran 2008) CNN'de her pazar dışişlerine tahsis edilen programı da idare edecektir. Louisiana valisi Bobby Jindal Hint kökenli --dinci, sağcı- Cumhuriyetçi aday John McCain'in başkan yardımcı adayı olabilir. KÖKLÜ DEĞİŞİM . ABD'de ön seçim ve bilhassa kasımda yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçiminin neticelerini şimdiden kesin olarak bilmek mümkün değildir. Fakat Cumhuriyetçi Parti'nin seçimleri kazanması pek mümkün gözüküyor. Fakat seçim sonucu ne olursa olsun, ABD'nin iç ve bilhassa dış politikasında köklü değişimler olacağı kesindir. Artık ABD'nin dünyaya yukarıdan emir vermekten vazgeçerek, demokrasi adına her ülkenin iç işlerine karışmayı bir yana koyarak, işbirliğine ve karşılıklı saygıya dayanan yeni bir yol izlemesi beklenebilir. Fakat ABD'nin ikinci sınıf bir devlet haline düşeceğini beklemek yanlıştır. ABD'nin önümüzdeki yıllarda ekonomik, siyasi ve kültürel etkisini tüm dünyaya duyurmakta devam edecektir, çünkü birikmiş muazzam güce sahip olduğu kadar ekonomisini yeni koşullara uydurmak potansiyeli çok yüksektir. ABD ziraat ürünleri üretimini 4-5 misline çıkarabileceği gibi dışarıdan satın aldığı petrole olan ihtiyacını azaltacaktır. Halen günde 20 milyon varil ile dünya tüketiminin yüzde 42'sini oluşturmaktadır. ILIMLI BİR DIŞ POLİTİKA . ABD muhtemel dış politikası üzerinde uzun uzadıya durmak mümkündür fakat bu konuyu ayrı ele almak gerekir. Ancak şu olaya işaret edeceğim dünyada mevcut 192 devletten 84'ü ABD ile ittifak anlaşması imzalamıştır. Bununla beraber ABD'nin Orta Doğu'da ne dostlarına ne de düşmanlarına yaranamadığı açık ve acı bir gerçektir. Fakat bazı yumuşama işaretleri vardır. Birbiriyle çatışma halinde olan Suriye ve İsrail'in, Türkiye aracılığıyla bir araya gelmesi, Lübnan'ın iç savaşını Arap ülkelerinin önlemesi (hem de ABD'nin istemediği şekilde) ve Filistinliler'in birleşme görüşmeleri değişmekte olan dünyanın önemli işaretleridir. ABD'nin yukarıdan kendi emriyle dünya sorunlarını çözemeyeceği bir gerçektir. Eğer ABD İran'ı bombalarsa bu hareket onun Orta Doğu'da uyguladığı eski sert siyasetinin iflasının son noktası olacaktır. YENİ BİR DÖNEM . Yukarıda söylediklerimi Türkiye'yi düşünerek yazdım çünkü Türkiye büyük dünya değişikliklerini yarım hatta yüz yıl sonra uzun direnişlerden sonra uygulamayı bir kural haline getirmiştir. Bunun o kadar çok örnekleri vardır ki ancak bir kaçını dile getireceğim. İkinci Mahmut (1808-1839) merkezîyetçiliği ve mutlakiyeti kurarken Rusya'yı model almıştır. Fakat bunu Çar Petro'nun (ö. 1727) reformlarından yüzyıl sonra yapmıştır. Neticede hem Osmanlı'nın klasik devletini alt üst etmiş hem de Prusya'nın "aydın despot"luğunu uygulamamıştır, çünkü çağının çok gerisinde kalmıştır. Dünya "milli devlet" dönemine girmişken, Osmanlı 1876 Anayasası'nı askıya aldıktan sonra, İslamcı merkezîyetçi yeni tipte bir imparatorluk kurmaya kalkışmıştı. Milli devlete geçişi alelacele 50 yıl gecikme ile Genç Türkler uygulamaya çalıştı. Avrupa pazar ekonomisini genişletmeye çalışırken CHP Sovyetler'i model alarak devlet kapitalizmini getirdi. Böylece pazar ekonomisine geçmek için çabalayan Osmanlı ve sonra Cumhuriyet dönemi orta sınıfının gelişmesini engelleyen politikayı değişik şekilde devam ettirdi. Nihayet demokrasi sayesinde Türkiye siyasi ekonomik kültürel vesayetten kurtularak normal düzen kurma yolunu tuttu. Demokrasinin ve

pazar ekonomisinin yeni sosyal boyutlar kazanarak ve kişiyi ön plana koyarak dünyaya hâkim olmaları mukadderdir. Türkiye'nin son yirmi yıl içinde gerek siyasi gerek ekonomik alanlarda demokrasi ve serbest teşebbüs sayesinde başardığı ilerleme inanılmayacak kadar büyüktür. Bu ilerlemeyi dışarıya çıkınca daha iyi görmek mümkün olduğu gibi yabancı gözlemcilerden işitmek memnuniyet vericidir. TÜRKİYE ETKİLENİR . ABD'deki seçimler dünya düzenini ve Türkiye'nin durumunu ve yetkisini yüksek derecede etkileyebilir. Oluşmakta olan çeşitli blokların içindeki can alıcı stratejik mevki yanında ekonomik ve siyasi etkisini artırabilir. Kafkas ve Orta Asya halkları ile olan ilgisi malumdur. Mutlaka değişecek, demokratlaşacak olan, İslam dünyasındaki tarihsel yeri ve modernleşme özellikleri Türkiye'ye inanılmayacak kadar büyük imkânlar sağlayabilir. Türkiye su, toprak, iklim gibi doğal zenginliklerini orta sınıfları destekleyerek büyük gelir kaynakları yapabilir. Yeter ki bürokrat zihniyetinden, emir kültüründen kurtulabilirse. (Rahmetli Turgut Özal bu görüşü savunmuştur.) Bunun için Türkiye'nin siyasetten uzak duran halkın güvenini muhafaza eden güçlü bir orduya sahip olması kadar demokrasiye ve ekonomik gelişmeye her bakımdan açık olması gerek. AB'ye üye olup olmamak bu yeni koşullar ışığında daha iyi değerlendirilebilir. Nihayet, dünya gelişmelerinin arkasından elli veya yüz sene gecikmekle değil, gelişmelerle beraber yürüyerek yurdun geleceğini sağlama bağlamak gerek. Siyasi olayları ve gelişmeleri duygusal peşin düşüncelerle değil, dünya siyasi gerçeklerine uygun olarak ele almak gerek.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)

Türkler, göçebelik, tarih sevgisi ve demokrasi

Prof. Dr. Kemal H. Karpat 29.06.2008

Yıllar evvel çıkan Demirtaş Ceyhun'un (ilk olarak Mayıs 1992'de basılan ve Kasım 1993'e kadar on bir baskı yapan) '*Ah Şu Biz 'Kara Bıyıklı' Türkler*' kitabını geçenlerde tekrar okudum. Yazar, toplumumuzu ilgilendiren can alıcı konulara dokunmuş. Kitap, yazarın çalışmaları, okudukları, yazdıkları arasında kafasına takılan fikirlerden, sorulardan izlenimlerden oluşuyor. Ceyhun, halkın neden 12 Eylül darbesi karşısında sessiz kaldığını soruşturduktan sonra "Türk olmak" nasıl bir şeydir diye soruyor. Yazar haklı olarak göçebeliliğin, Türklerin kültürünü ve kişiliğini devamlı etkilediğini yazıyor. Fakat çok ilginç bulduğum bu kitapta yazar Ceyhun Türklerin her değişikliğe rağmen, Avrupa'nın göbeğinde yaşamalarına rağmen halen "Türk" olarak yaşamakta ısrar ettiklerini de belirtmektedir.

TÜRKLER HER YERDE TÜRK- Ben de yıllar evvel Batı Berlin'in ana caddelerinden birinin tam ortasında, şehrin sahibi gibi rahat hareket eden üç bayan gördüm. Yürüyüşlerinden, konuşmalarından Türk olduklarını derhal anlamıştım. Aynı, yani "Türk" kalmakta ısrar eden bayanları Arabistan'da Medine'nin sokaklarında da gördüm. Dünyanın her yerinde Türkler binlerce insan arasında hemen "Türk" olduklarını belli ediyorlar. Demek ki bir yerde din üstünde, yer ve zaman ötesinde Türk diye bir insan, ona kimlik veren bir güç var.

KİMLİĞE BAĞLILIK- Türk kimlik meselesi bilhassa saptırıldığı, varlığı inkâr edildiğinde bütün gücü ile ortaya çıktığını görürüz.. Bir kaç yıl evvel yayımlanan ve yüzlerce baskı yapan '*Ah Şu Çılgın Türkler*' kitabına karşı

duyulan ilginin kaynağı, bu özünü korumak kararı idi. Türkiye’de devamlı yaşayan, gazeteleri Türkçe okuyan yani bir Türk sosyo-politik ortamında yaşayan bir kimse için, kimlik konuları ilk bakışta önemli olmayabilir. Fakat kimlikleri inkâr edildiği, sorgulandığı veya aşağı görüldüğü zaman kimliğe bağlılık birden kendini gösterir. Bu kimlik siyasi veya dinsel değil, kişinin “özünü” ve aidiyetini ifade eden derin köklü bir kimliktir.

AMERİKALI FAKAT TÜRK PAPAZ- Kimlik konusu ile ilgili bir olayı halen çok iyi hatırlıyorum. Çok sene evvel Wisconsin Üniversitesi’nin Platville kampusunda yaptığım bir konuşmadan sonra yanıma bir papaz geldi. Her şeyiyle tam bir Amerikalıydı. Uzakça bir kasabada yaşadığını söyledikten sonra özel gayret göstererek geldiğini çünkü amacının bir Türk’ü tanımak “koklamak” olduğunu söyledi. Bu merakın kökenini sorduğumda papaz efendi “ben de Türk’üm” dedi. Sonra anlattı. Makedonyalı bir Türk ailenin çocuğu imiş. Çeteler anne ve babayı öldürmüş. Öksüz kalan altı yaşında bu çocuğu bir Bulgar ailesi evlat edinmiş sonra beraber ABD’ye göçmüşler. Aile çocuğu Hristiyan olarak yetiştirmekle kalmamış onu papaz mektebinde okutmuş. Kendimi nedense farklı hissediyordum sonra Türk kökenli olduğunu öğrenince başkılığımın nedenini anladım dedi papaz efendi.

OSMANLI’DAN BUGÜNE- Bunlar uzunca derin düşünülecek konulardır. İttihat ve Terakki devrinde yani imparatorluktan milli devlete geçişte Türklerin ne olduğu uzun uzadıya tartışılmıştır ki tartışmacıların arasında liberal olarak tanınan Prens Sabahaddin de vardı. Osmanlı devletinin kurucusu ve hâkimi görülen Türklerin bu kadar etnik ve din grubu içinde neden en gelişmemiş bir topluluk olarak kaldığı durmadan tartışılmıştır. Ziya Gökalp Osmanlı’yı hâkim sosyal bir sınıf olarak görmekle kalmamış bu sınıfın, Türklerin millet olarak bilinçlenmesini önlediğini ileri sürmüştür. Neticede devlet bir millet yaratmak yolunu aramış. Cumhuriyet akıl yolu ile günün ölçülerine en uygun düşen bir millet modeli çizmiştir. Toplumun tarihî hafızasını ve tecrübeleri yok saymıştır. Hâlbuki Osmanlı devletinin son elli yılında siyasi anlamda dili esas tutarak Osmanlı’nın kurduğu siyasi ve sosyal temeller üzerinde bir millet oluşmuş ve nihayet Milli Mücadele varlığını ilan etmiştir.

TARİHE İLGİSİZ- Siyasi kimliğini kendi etnik ismini taşıyan bir devlet kurarak ilan eden Türklerin neden kendi tarihlerine karşı inanılmayacak kadar ilgisiz kalmaları hayret edilecek bir şeydir. Bir örnek vereyim. Kanuni Sultan Süleyman 1566 da bugün Macaristan da bulunan Zigetvar şehrinde vefat etmiştir. İç organları orada gömülmüş ve üzerine zamanında bir türbe yapılmıştır. Yıllar boyunca bu türbeyi kimse ziyaret etmemiş, bakmamış ve böylece türbe perişan olmuştur. Yani bu en ünlü Osmanlı Sultanı’nı hem selefler hem İslam tebaası unutmuş. Ancak 1912 yılında Budapeşte’de bir sefaret memuru mezarı keşfetmiş tamir ettirmiştir. Zigetvar’ı her ziyaretimde Türklerin buraya gelip gelmediklerini sorarım. Gelen yokmuş. Buna karşılık 18. yüzyılın başlarında Osmanlı devletine sığınan Ferenc Rakozı Tekirdağ’da yaşamış. Oradaki evi müze haline getirilmiş ve her sene otobüs dolusu Macarlar oraya gelip ziyaret ederler. Tanıdığım her Macar 1849-51 de Kütahya’da Louis Kossuth’un yaşadığı evi görmek isteğini söyler. Macarlar tarihe karşı olan sevgi ve bağlılıklarını Kanuni Süleyman’a karşı da göstermişlerdir. Zigetvar’ın yakınlarında Kanuni’nin karargâhı olan yerde ismi Zoltan (Sultan) olan bir köy kurulmuş. Zigetvar müzesinin müdürü ile konuştum. Türkler yüz elli sene buralarda hüküm sürdü, haklarında ne düşünüyorsun diye sordum. Bizim dinimize kültürümüze yani bizim temel varlığımıza hürmet ettiler. Biz onu hatırlarız diye cevap verdi. Tarihe, kendi tarihimiz dahil tarihe karşı olan bu ilgisizliği yabancılar derhal fark ediyor, Gazetelerden gecen gün okudum. Gazetede Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi yöneticisi İtalyan asıllı Alessandra Ricci de “Türklerin

tarihi koruma bilinci yok" demiş. Fakat bu topraklarda yaşamış birçok Rum ve Ermeni nedense burayı unutamıyor. Nevşehir'in bir köyüne gittiğimde anlattılar. Mübadele ile Yunanistan'a göçürülen bir Rum her sene köye gelir birkaç gün orada kalır evinin etrafında dolaşır atalarının mezarlarını ziyaret ettikten sonra yeni güç aldım diyerek Yunanistan'a dönerlermiş. Doğu Anadolu'da doğmuş Ermenilerin çocukları, torunları her sene ABD'den turlar düzenleyerek atalarının yaşadığı yerleri görmek için Anadolu'ya gelmektedirler. Buna karşılık tarihi anlamak, atalarının yaşadığı yerleri görmek için Rumeli'yi ziyaret eden Türk yok gibi.

IRK'A BAĞLI, TARİHİNE YABANCI- Öze, yani soy kimliğine bağlılık fakat tarihe karşı ilgisizliğin nedenlerini göçebelige bağlamak yeterli değildir. Göçebe bir topluluk güven, refah, devamlı iş bulur ve istikrarlı bir siyasi sisteme bağlanırsa birkaç kuşak sonra göçebeliğini unuttur yerleşik düzen kurallarına göre yaşar. Doğu Avrupa'da Roma yani Çingene olarak adlandırdığımız çeşitli göçebe gruplar vardır. Bu göçebeliğin irsi olduğunu ve Roman'ın bundan vazgeçemeyeceğini iddia edenler çoktur. Fakat Roman'ın hemen hemen her yerde ayrılığa uğradığı, aşağı görüldüğü, haksızlık içinde yaşadıkları ve bir ülkeye hâkim etnik grup tarafından dışlandığı düşünülürse göçebeliklerinin hala devam etmesinin nedeni kendiliğinden ortaya çıkar. Osmanlı devleti tahrirlerinde de Roma sayılanlar Müslüman olsun olmasın Kipti olarak dinsel değil ayrı bir sosyal grup olarak sınıflandırılmıştır.

AYRICALIKSIZ TOPLUM- Türkler Osmanlı tarihi boyunca kendine mahsus tarihî kültürel, dil, vs. özellikleri olan bir grup halinde yaşamışlarsa da özel bir mevkîye sahip olmamışlardır. Her ne kadar Osmanlı devletini Türk aşiretleri kurmuş ve dili Türkçe olmuşsa da bu özellikleri siyasi üstünlük sağlamak ve bu sayede kendine ekonomik çıkar, refah, yani hâkim grup olmanın verdiği meyvelerden istifade etmemişlerdir. Diğer yandan ordunun önemli bir kısmı bilhassa 16. yüzyıldan ve reformlardan sonra Türklerden oluştuğu için 18. yüzyıl büyük insan kaybına neden olan savaşlarda en çok kırılan yine onlar olmuşlardır. On dokuzuncu yılda Kırım (1853) savaşından başlayarak diğer Müslüman gruplar da orduya asker vermişlerse de ordunun büyük kısmı Türk ve sonra Kürtlerden oluşmuştur. Gayri Müslimler ancak Birinci Dünya Savaşı zamanından sonra orduya katılmışlardır.

AİDİYETSİZ HÂKİMİYET- Neticede Türk ismen ve kültür bakımından devlete hâkim (Avrupalı, Osmanlı devletine daime Türk, Araplar bile çok kez onu Türkiye olarak isimlendirmişlerdir) görünmüşlerde de halk devletinden yararlanmamıştır. Bir devlet kurup onun ayakta kalmasında birinci derecede rol almış bir etnik grubun bir yurda sahip olmanın verdiği güvenden, refahtan, onurdan faydalanması olağandır. Fakat bir halk yurduna yalnız isim olarak değil aynı zamanda güven, huzur, refah ile bağlanırsa tarihe karşı da ilgisi artar.

CUMHURİYET OLİGARŞİSİ- Cumhuriyet halkını, refahını, güvenini ve ilerlemesini ana hedef olarak almıştır. Devleti Türk millî devleti olarak ilan etmiş ve halkçılığı ön plana çıkarmıştır. Fakat tatbikatta fazla değişiklik olmamış, halka huzur refah görmemiş, çünkü siyasi bir elit ve onun yetiştirdiği hâkim bir bürokrasi devlete yönetici değil mülkün sahibi gibi hâkim duruma geçmiştir. Fakat dünya koşullarının ve ekonomik ilişkiler

sayesinde gücünü üretici faaliyetlerden alan halk kökenli bir orta sınıf paralel olarak bürokrat orta sınıfın yanında gelişmiş ve rahmetli Turgut Özal zamanında başlayarak siyasi etkisini sağlamak için çabalamıştır.

BÜROKRATİK ORTA SINIF- Bundan sonra kendi varlığının devamını ve güvenini halkın refahında ve kalkınmasında gören bu orta sınıf halka daha da yaklaşıp çeşitli yollardan siyaseti etkilemek yollarını aramıştır ve bulmuştur. 2002 ve 2007 seçimleri bu yaklaşmanın sonucudur. Tüm bu gelişmelerin birçok siyasi, kültürel ve ekonomik yönleri vardır. Seçilen hükümetlerin toplum içinde oluşan bu köklü değişimleri ne derecede anlayıp anlamadığını bir yana bırakarak yazıyı bir sonuca bağlamak istiyorum.

HALK HÂKİMİYETİ- Demokrasi ayakta kaldıkça bu büyük sosyal siyasal değişimler zamanla halkı hâkim vaziyete getirerek sonunda demokrasinin yarattığı ortamda kimlik, yurttaşlık, kültür, vatanseverlik gibi konuları kendi mecralarına sokarak doğmakta olan gerçek yeni Türkiye'nin temellerini daha da güçlendirecektir. Sonunda tarihe karşı duyulan ilgisizlik son bulacaktır çünkü geçmişle bugün arasında sağlam köprü kurulmuş olacaktır. Tarih bilmek ve o tarihi benimsemek ve bugüne bağlamak iki ayrı şeylerdir. Tarih bilgisi ve bilinci bir araya geldiği zaman Kanuni Süleyman'ın türbesini ziyaret etmek için Zigevar'a turlar düzenlenecektir.

Kaynak: taraf.com.tr, web.archive.org (arşiv bağlantısı)